

J. WILCKE

RENÆSSANCENS MØNT- OG
PENGEFORHOLD

1481—1588

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS J. H. SCHULTZ

J. H. SCHULTZ A-S · UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI

MCML

FEMTE KAPITEL

Frederik II.s Klippinge og den tredie Møntvaluation; Markregning

Selv om Christian III. ved Slutningen af sin Regering ikke mægtede at gøre yderligere Fremstød til Sikring af det danske Pengevæsen, og skønt der fremkom Klager særlig fra Norge, maa man dog ved hans Død den 1. Januar 1559 have mindedes hans gode Bestræbelser 1541—44 for at holde Møntvæsenet i Orden, saaledes at man kunde undlade i Frederik II.s Haandfæstning 12. August 1559 at optage

1) Chr. Lange, l. c. I, Berlin 1908, p. 108—09; II, p. 302.

Bestemmelser til Sikring af Mønten. Medens Hans i sin Haandfæstning af 1. Februar 1483 lovede at lade mønte i Nidaros, Bergen og Oslo efter Rigens Lejlighed jævngod med danske Penninge samt udi Sverige til Stockholm og kræve Sølvtoled i Sverige til Opretholdelse af god Mønt,¹⁾ og Christian II. i sin Haandfæstning af 22. Juli 1513 forsikrede, at han vilde slaa Mønt, saaledes at 2 *M* gjorde det ud for 1 rhinsk Gylden, samt Frederik I. i sin Haandfæstning af 3. Aug. 1523 lovede saa god Mønt som i Hertugdømmerne, indskrænkede Christian III. sig i Haandfæstningen af 30. Oktober 1536 til, naar Fred igen var bragt til Veje, at oprette en Mønt, som kunde være lidelig og gavnlig for Rigens Indbyggere lige ved Fyrstendømmernes Mønt. Han var dog den, som kom sit Løfte nærmest. Frederik II. fik ikke nogen saadan Forpligtelse paalagt. Adelen havde saa travlt med at sikre alle sine Privilegier og Forrettigheder, at Mønten blev glemt eller regnet for uvæsentlig. Det skulde hævne sig dyrt. Men ved hans Død var det dog atter glemt, saa Christian IV. heller ikke fik nogen Møntforpligtelse indført i sin Haandfæstning af 17. August 1596. Atter ramte Nemesis baade Adel og Land saa føleligt, at Mønten ikke blev glemt i Frederik III.s Haandfæstning.²⁾

Frederik II. arvede Revanchekrigen mod Ditmarsken efter sin Fader og Farfader. Ovennævnte Hertug Adolph af Slesvig-Holsten Gottorp var krigerisk og vilde hævne Nederlaget under Kong Hans og Hertug Frederik (I.), hans Fader. Han foretog betydelige Rustninger inden sin Broders Død. Kort Tid efter, den 29. April 1559, sluttede Adolph, Hans og Frederik II. i Nordtoft ved Neumünster en Overenskomst, hvorpaa fulgte Krigserklæringen den 18. Maj, som overbragtes Ditmarskerne af en til Døden dømt Forbryder. Feltoget forløb som bekendt heldigt. Der var derfor næppe før Udbruddet af Syaarskrigen i Juli 1563 nogen krigsmæssig Grund til i Tidsrummet fra Christian III.s Død 1. Januar 1559 til Juli 1563 væsentligt at forringe Mønten.

Dette stemmer ogsaa med Brev af 28. Marts 1559 fra Johan Friis til Mogens Gyldenstjerne, hvorefter denne sidste skulde tale med

¹⁾ Arrild Huitfeldt: Kong Hansis Krønike, Kbhvn. 1599, p. 39, jfr. p. 116.

²⁾ J. Wilcke: Møntvæsenet 1625—1670, Kbhvn. 1924, p. 104 ff. Aarsberetning fra det kgl. Gehejmearkiv II, p. 46, 50, No. 14, p. 62, No. 41, p. 76, No. 50, p. 88, No. 45, p. 100, 102 ff.

Møntmesteren om Udmøntning af 20 000 Dlr. i 3 M Stkr. Der skulde ikke foretages anden Forandring ved Mønten end Kongenavnet. Den skulde slaas med *det samme Korn som de andre 3 M Stkr. ere.*¹⁾

Daler (3 M danske) 1560 og 1563

Som det fremgaar af de tvende afbildede Dalere fra 1560 og 1563, fastholdt man Dalerens Inddeling i 3 M danske à 16 β eller 48 β, saaledes som den regnedes til i Slutningen af Christian III.s Regeringstid. Dette forudsatte, at der ikke foretoges større Ændringer af Mark- og Skillingsmønten. Daleren var rigtig udmøntet. Dette fremgaar af Kongens Uvilje til at slaa denne Mønt, der var for dyr. Den 18. Februar 1559 skrev Kongen:

Til Hr. Magnus Gyldenstiern. Da Kongen agter at holde sin *Kroning* i Kiøbnehavn Sønd. efter S. Laurentii Dag (13. Aug.), skal han med det første overveje, hvad der behøves dertil af Fetalje og andet, og hvorfra det kan forskrives. — — — —»Da han melder, at der

¹⁾ E. Marquard: Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne . . . I, Kbhvn. 1929, p. 570.

mangler Mønt, og foreslaar, »at der maatte formøntes nogen Daler udi Mønt, da ere vi ikke til Sinds at lade formønte Daler, men vi ville befale vor Rentemester med det første at forskikke Sølv ind paa Mønten, som skal formøntes til vort Behov.«

Senere fik Mogens Gyldenstjerne yderligere Breve herom:

1560. (*Omtr. 8. Sept.*) (*Ribe*). Til Hr. Magnus Gyldenstjerne. Da han fra Møntmesteren sender Kongen 16 Stykker, hvert paa 3 Mark danske (8 Stykker veje en vejet Mark), og spørger, om der skal møntes flere saadanne Stykker, skal han af Møntmesteren faa at vide, hvor meget fint Søl samme Mønt holder, og strax tilskrive Kongen det, thi Kongen vil, at Tremarkstykkerne skulle være lige saa gode som andre Dalere, hellere bedre end værre.

1560. 29. Sept. Til Hr. Magnus Gyldenstjerne. I Anledning af hans Skrivelse om *Mønten* svares, at Kongen foreløbig vil lade det bero dermed.

Daleren fra 1560 er overordentlig sjælden og altsaa et Prøvestykke, som Mønten har ladet slaa som 3 *M* Stykke, da det var Markmønt, Kongen ønskede udmøntet, men som altsaa ikke blev bifaldet. Derimod fik en Adelsmand den 1. September 1562 Lov til at slaa fine Dalere som nævnte Prøve:

— Til Pouel Fechtel, Møntmester. Kongen har paa Begæring af Hr. Lauge Brade tilladt, at han maa mønte 250 *Jochimsdlr.*, hver 8 vejende 1 lød. Mk. Sølv og hver Mk. holdende 15 Lød fint, til denne paa dennes egen Bekostning, da saadanne Dalere ikke ere lette at faa og Hr. *Lauge Brade* skal bruge dem.¹⁾

Af foranstaaende fremgaar med al Tydelighed, at disse 3 *M* Stkr. var egentlige *Jochimsdalere*, hvad jo ogsaa ses af Udmøntningsformlen, men den Slags dyr Markmønt ønsker man ikke udsendt for Kongens Regning.

Der er Grund til at formode, at der ikke før 20. September 1559 var foretaget Forandring af Udmøntningen fra Christian III.s Tid. Men i Rentemesterregnskabet 20. Sept. 1559—Mikkelsdag 1560 omtales Udmøntning af *M* Stkr. »paa den ny Bestilling«. Det behøver ganske vist ikke at betyde andet end Befaling om en ny Udmøntning, men noget tyder paa, at det ogsaa er en ny Formel, der her er Tale

¹⁾ D.M. I, p. 167, jfr. Kanc. Brevbøger 1556—1560, p. 250, 1561—65, p. 178.

om. For det første forestod der en meget stor Udmøntning, som vel ikke skulde være alt for dyr, dernæst har man prøvet \mathcal{M} og β Stkr. fra dette Aar med det Resultat, at der gik $34\frac{1}{9}$ \mathcal{M} paa \mathcal{M} fin¹⁾, medens der efter Ordningen 1544 udbragtes ca. $28\frac{1}{2}$ \mathcal{M} af \mathcal{M} fin. Til $34\frac{1}{9}$ \mathcal{M} af \mathcal{M} fin svarer en Finhed pr. Markstykke af ca. 6,855 gr. og en Lødighed paa ca. 11, altsaa en ikke ubetydelig Nedgang fra 8,221 gr. og $13\frac{1}{2}$ Lødighed, naar man iøvrigt forudsætter omtrent samme Bruttovægt.

Rivningerne med Sverige om Lifland og Gustav Vasas Død 1560 gjorde ny Krig med Sverige ikke usandsynlig. To unge lidenskabelige Herskere sad nu paa de nordiske Rigers Troner. Det er derfor rimeligt at antage, at man som nævnt allerede 1560 forringede Mønten i Krigsøjemed.

I Juni Maaned 1563, da Krigsudbruddet var umiddelbart forestaaende, kom Møntforringelsen dog først ret i Fart. Den 13. Juni 1563 samtidig med Udskrivningen af en almindelig Skat og Landehjælp fik Paul Fittel(!) Ordre til at mønte danske \mathcal{M} Stkr. 7 Lod fine, 34 Stkr. paa Marken; 1 \mathcal{M} f. Sølv skal udbringe $77\frac{1}{2}$ \mathcal{M} $3\frac{1}{2}$ β dansk, og 2 \mathcal{M} Stkr. ligeledes 7 Lod fine 17 Stkr. paa 1 \mathcal{M} brutto, endvidere 4 β Stkr. 4 Lod fine, 22 \mathcal{M} paa 1 \mathcal{M} , 1 \mathcal{M} f. S. udbragt til 88 \mathcal{M} dansk. Mønten skulde have 2 Gylden Mønt for hver \mathcal{M} fin at mønte for Arbejdet, Kobber Kul og alle Omkstgr.²⁾

Det var jo egentlig Krigsmønt, herunder Klippingsmønt, man nu var inde paa. At der dreves Spekulationer med Mønten ses ogsaa af et andet interessant Aktstykke, hvoraf fremgaar, at man syslede med det fordærveligste af alt, Bortforpagtning af Mønten, som da ogsaa blev realiseret.

Den 1. Dec. 1563 fremsættes efter K. M.s Befaling Forslag angaaende Midler til den »bewuste Handel«.

1° 4 eller 500 000 Dlr. eller Sølv skal inden de næste 3 Maaneder i det længste leveres Mønten i København mod K.M.s sædvanlige Forskrivning. 2° »Forlæggeren skal bruge Mønten paa egen Bekostning, dog at Klipping, store og smaa, skal slaas i Slag og Alloy som de sidste, K. M. har ladet mønte og hvoraf Eders Majt. tilkom den 6te Klipping af alt hvad der blev møntet. 3° Mønterlønnen maa

1) Beskrivelsen. Kølle, p. L.VII.

2) RA. T. K. Reg. p. 4, No. 12.

ikke forhøjes. 4° K. M. lader i 2 Aar fra den Tid Klippingmønten begynde, Forlæggeren benytte de møntede Penge (dog uden den 6. Klipping som er K. M.s Gevinst) frit og uhindret. 5° Efter Udgangen af de 2 Aar skal K. M. betale den optagne Sum i samme Klipping og derefter i de næste 2 Aar ikke gøre Sølv mønten i Riget bedre eller højere. 6° Forlæggeren skal efter Udgangen af de første 2 Aar kunne frit indkøbe og udføre af Riget allehaande Varer, der kan undværes, dog ikke Træ eller Svovl, uanset hvad Tiden, Krig eller ogsaa et andet Forbud maatte medføre. 7° Om ogsaa K. M. vil levere Varer til Betaling af Klippingene i saadant Køb, som andre tage, skal det være K. M. forbeholdt »met der verleger gutten willen.«(!) 8° Der skal oprettes en Urkunde, som skal underskrives, forsegles og gemmes i Cancelliet.

En virkelig smuk Kontrakt!¹⁾

At Klippingmønten efterhaanden blev yderligere forringet, fremgaar af Rentemesterregnskaberne, hvorefter 2 og 1 *M* Klipping »af the slag under Datum 1563« blev leveret Mønten til Ommøntning.

Efter foranstaaende Oplysninger kan opstilles følgende Skema over Udmøntningsforholdene:

I *Førkrigsperioden* er der efter Rentemesterregnskaberne udmøntet:

Af Pouel Fechtel:

28. Juli	1559	Markstykker med Frederik II.s Navn..	27 247	<i>M</i>
		$\frac{1}{2}$ — — — — ..	1 200	$\frac{1}{2}$ -
28. Aug.	—	- 2 β Stkr.....	6 000	-
15. Febr.	1560	- <i>M</i> Stkr. paa den ny Bestilling af		
		10 000 Dlr.....	27 000	-
28. Febr.	—	- - - - og $\frac{1}{2}$ <i>M</i> Stkr. paa den ny Bestilling af		
		10 000 Dlr.....	11 564	-
16. April	—	- - - - paa den ny Bestilling af		
		5 000 Dlr.....	20 000	-
8. Juni	—	- - - - paa den ny Bestilling af de		
		10 000 Dlr.....	30 000	-
14. Aug.	—	- - - - af nogle af de Dlr.....	26 000	-
Mikkelsd.	—	- - - - til Landsknægtes og Baadsmænds Besoldning paa Regnskab af de modtagne Dlr....	22 000	-
Mikkelsd.	—	- 2 β Stkr.	1 000	-

¹⁾ RA. I. c.

19. Okt. 1560	$\frac{1}{2}$ <i>M</i> Stkr. paa Regnsk. af 5 000 Dlr. . .	2 500 <i>M</i>
16. Nov.	- - - - -	19 000 -
21. Dec.	- - - - - 6 000 - . .	23 000 -
31. Jan. 1561	- - - - -	23 000 -
3. Marts	- - - - - og $\frac{1}{2}$ <i>M</i> Stkr.	21 000 -
10. Maj	- - - - -	23 000 -
18. Juni	- - - - -	6 400 -

Ialt. . . 289 911 $\frac{1}{2}$ *M*,

hvilket stemmer med Grundtvigs¹⁾ Opgivelse

i Dlr. à 3 *M*:

1559.	11 480 Dlr.
1560.	45 860 —
1561.	39 300 —
	96 640 Dlr.

medens Beløbet ikke helt stemmer med nedenstaaende Saldokvittering:

1562. 23. Dec. *Kvittans til Pouel Fechtel*, Møntmester i Kiøpnehafn, der i Kongens, Hr. Herluf Throldes og Rentemester Jochim Becks Nærværelse har gjort Regnskab for hvad ru Sølv, han har modtaget af Hr. Byrge Throlde til Lilleøe og Jochim Beck fra 1. Marts 1557, da han sidst gjorde Regnskab, til denne Dag, hvilket ialt beløb sig til 9983 lød. Mk. 15 Lod ru Sølv, som han har brændt og fineret til 8640 $\frac{1}{2}$ lød. Mk. 6 Lod 1 Ort fint Sølv; endvidere har han gjort Regnskab for 298 719 Mk. 3 Sk. 3 Pend. danske, som han sidste Aar har møntet til Kongen af ovennævnte Sølv, samt for Slagskatten for 886 lød. Mk. fint Sølv, udmøntede i Mark- og Toskillingsstykker, 8 Sk. dansk for hver lødig Mk., altsaa 443 Mk., og dertil beregnet 219 Mk. danske, som han blev skyldig paa sidste Regnskab; det hele bliver saa 299 380 Mk. 3 Sk. 3 Pend. Derimod er hans Udgift: »først af Sølv, formøntet i danske Mønt 8640 $\frac{1}{2}$ lød. Mk. 6 Lod 1 Ort fint Sølv, item antvordet Jørgen og Johan Guldsmed i forskrevne vor Købstad Kiøpnehafn fint Sølv«, endvidere har han leveret Jochim Beck 297 911 $\frac{1}{2}$ Mk. danske i hele og halve Markstykker og betalt Isser Snider Løn for Arbejde og al anden Omkostning. Han blev da ialt skyldig 557 Mk. 6 Sk. 3 Pend. dansk, som han nu har leveret Rentemester Jochim Beck. Endelig har han gjort Regnskab for 25 $\frac{1}{2}$

¹⁾ Joh. Grundtvig: Fr. II.s Statshusholdning, Kbhvn. 1876, Bilag II, III og IV.

Mønt	Stkr. paa <i>M</i> br.	Lødighed	Bruttovægt gr.	Finvægt gr.	Den fine <i>M</i> udbragt til		Gyldendalers Finvægt gr.
Daler 1560....	8	14 ¹ / ₂	29,232	26,491		Før Syv- aars- krigen	26,491
— 1563....	8	15	29,232	27,405			(27,405)
<i>M</i> 1559....	24	13 ¹ / ₂	9,744	8,221	28,44 <i>M</i>		24,663
<i>M</i> 1560....	24	ca. 12	ca. 9	ca. 6,75	ca. 34 ⁵ / ₉ <i>M</i>		ca. 20,25 (3 <i>M</i>)
1 <i>β</i> 1562....	150	3	1,559	0,292			27,00 (4 <i>M</i>)
1 <i>M</i> (Klip.) 1563	34	7	6,878	3,009	77 ¹ / ₂ <i>M</i> 3 ¹ / ₂ <i>β</i>	Under	18,688 (4 <i>M</i>)
2 <i>M</i> — —	17	—	13,756	6,018	77,71 <i>M</i>	Syv- aars- krigen	9,027 (3 <i>M</i>)
4 <i>β</i> — —	88	4	2,657	0,664	88 <i>M</i> d.		18,054 (6 <i>M</i>)
Rund <i>M</i> 1563 ¹)	24	ca. 10 ² / ₅ (650)	9,744	6,334	36,92 <i>M</i>		—
							7,968 (3 <i>M</i>)
							10,624 (4 <i>M</i>)
							19,002 (3 <i>M</i>)
							25,336 (4 <i>M</i>)
<i>M</i> 1541.....	24	14 ¹ / ₂ (906,25)	9,744	8,830	26 <i>M</i> 7 <i>β</i> 8 ¹⁰ / ₁₅ <i>λ</i>	Chr. III.s Mønt til Sammenligning	26,490 (3 <i>M</i>)
<i>M</i> 1544.....	24	13 ¹ / ₂ (843,75)	9,744	8,221	28,44 <i>M</i>		24,663 (3 <i>M</i>)

lød. Mk. forgyldt Sølv og Afskav, som han forleden Aar modtog af Jochim Beck, og som han har ladet afdrive, hvorved der afgik $4\frac{1}{2}$ lød. Mk.; Resten, 21 lød. Mk., har han ladet skede og deraf faaet $2\frac{1}{2}$ lød. Mk. fint Guld, som han har leveret Kongen selv, og 19 lød. Mk. Sølv, som han har leveret Jochim Beck.¹⁾

Ifølge denne Kvittering er der udmøntet yderligere	ca. 9 000 <i>M</i>
som kan være gaaet udenom Rentekammeret	
direkte i Kongens eget Kammer eller tilhøre Chri-	
stian III.s Tid,	
samt endvidere 886 løde <i>M</i> f. S. à ca. 35 <i>M</i> , der er	
møntet i Forpagtning	- 31 000 -
	Altsaa ialt . . . ca. 40 000 <i>M</i>

Det var øjensynlig et ret hektisk Pengeomløb og Møntvirksomhed, der tog Fart omtrent strax efter Kong Christians Død, som det ogsaa fremgaar af de efterladte Breve:

1559 15. Jan. (Kolding). Til Hr. Magnus Gyldenstjerne. Da han har tilskrevet Kongen, at han med Byrge Throlle, Herlof Throlle og flere andre har forsegleet *Pengekammeret paa Kiøpnehafns Slot* og det Kammer i Taarnet, som Hans Drejer har Nøglen til, befales det ham, da Kongen har sendt Rentemesterens Skriver til ham med Brev om nogle Penge, at udtage disse Penge af Pengekammeret og siden forsegle Døren igjen. Da han har tilskrevet Kongen, at, hvis han ikke fik Kongens Brev til Landstinget, vilde han skrive dertil og befale alle at sidde rede med deres Rustning, sendes der ham et aabent Brev til Indbyggerne i Sieland samt Skrivelse til ham selv om, hvad han paa Kongens Vegne skal give tilkjende.

1559. 20. Marts. Til Hr. Magnus Gyldenstiern. Kongen har sendt Niels Pedersen, Rentemesterens Skriver, til ham med Nøglen til den Hvælving paa Slottet [i Kjøbenhavn], hvori Rigens *Penge* ere forvarede; han skal udtage en Fjerding med 4000 Dlr., hvoraf han skal sende de 3000 Dlr. til Giert Rytther i Lubeck med Skrivelse til ham om at »overskrive« denne Sum *til Leipsig* og besørge hoslagte af Kongen til Kurfyrsten af Saxen og Hertug Magnus skrevne Breve,

1) Kancelliets Brevbøger, jfr. D. M. I, p. 167.

saa baade Breve og Penge sikkert komme Kurfyrsten til Hænde. Naar han har udtaget Pengene, skal han igjen lade Døren tillukke.

1559. 17. April. Befaling til Hr. Magnus Gyldenstiern at *udtage 40 000 Dlr.* af Hvælvingen paa Kiøpnehafns Slot og levere dem til Nils Pedersen, Rentemester Jochim Becks Skriver, der skal bringe dem til Kongen.

Dette var øjensynlig Forberedelser til Ditmarskerfejden.

Skatter, Afgifter, Told og Paalæg regner ned over Befolkningen:

1559. 17. April. Aabent Brev til Bønderne i Danmark. Da der skal være samlet et stort Antal Folk i Nærheden af Holsten(!), har Kongen set sig nødsaget til at tage Ryttere og Knægte i Maanedssold, men for at forskaane sine Undersaatter for dem, har han ladet dem underholde og lønne udenfor Riget, hvilket allerede har kostet en stor Sum Penge. Rigsraadet har derfor bevilget *en almindelig Skat* og Landehjælp af den menige Almue (ligesom under 10. Okt. 1557), dog med den Forskjel, at de Ugedagsmænd, som bo ved Kongens Gaarde eller Klostre, skulle hver give $\frac{1}{2}$ Jochimsdlr., medens kun Adelens egne Ugedagsmænd ere fri, for saa vidt de bo i samme Sogne, hvori Adelens Sædegaarde, hvorpaa der holdes Avl, ligge. Skatten skal være betalt inden S. Hans Dag Midsommer.

1559. 16. Maj. (Neumünster, 3. Pinsedag). Befalinger til de Lensmænd, der skulle opkræve *Landehjælpen*, at gjøre sig al Umage for, at den maa komme ind saa snart som muligt, da Kongen har et stort Antal Krigsfolk forsamlet og behøver mange Penge til deres Lønning.

18. Maj (Hohenwestedt, hvorfra Fejdebrevet mod Ditmarsken udgik). Til Christopher Thrundsen. Da Kongen med sine Farbrødre strax vil drage ind i Dytmerschen og de have sendt nogle *Kjøbsteds-skibe* her fra Fyrstendømmet *ind i Elfuen* for at gjøre Dytmerscherne »Nederlag«, skal han strax sejle sammesteds hen med de 4 *Orlogsskibe*, som han tidligere har faaet Befaling at løbe til Husomme med.

1559. 24. Maj (Alversdorf, hvorfra Feltoget mod Ditmarsken indledtes). Befaling til alle *Provster, Præster og Kirkeværgere* at give Kronen *Tredjeparten af al deres Rente og Indkomst*, hvert Pd. Korn regnet til $2\frac{1}{2}$ Dlr. og hver Fjerd. Smør til 2 Dlr.; Kirkeværgerne skulle yde Kronen al Kirkens Rente i det forgange Aar. Pengene skulle ydes med klare Registre og Regnskaber til ovennævnte Lensmænd, senest til S. Jacobi ap. Dag.

1559. 17. Decbr. Til Hr. Niels Lange. Da der skal ske store Hvervinger i Tydskeland og det kan befrygtes at være mod disse Riger, bliver det nødvendigt at have en stor Sum Penge i Forraad; der sendes ham derfor Kreditiv til nogle af Adelen i Nøriutland, som han skal forhandle med om at *laane Kongen* en Del Penge, eftersom han kan komme overens med hver enkelt om.

1561. 17. April (Kbhvn.). *Kvittans til Jachim Beck*, Rentemester paa 84 04 $\frac{1}{2}$ Jochimsdlr., som han har indlagt i 21 beseglede Fjerdinger i Kongens hvælvede Pengekammer paa Kiøbnehafns Slot, samt paa 79 807 $\frac{1}{2}$ Mk. danske i hele og halve Markstykker; han har leveret Kongen selv Nøglerne baade til det hvælvede Kammer og til Kisterne.

Man ser heraf, hvorledes Pengesummer i Datiden opbevaredes og udbetaltes. Hvordan Mønterne circulerede og modtoges i Befolkningens fremgaar af et Par andre Breve:

1560. 8. Marts. Til Hr. Mogens Gyldenstjerne. Han skal befale Rentemesterens Skriver, Niels Pedersen, at *betale Baadsmændene og Landsknægtene* med de nye Markstykker og Toskillingsstykker; han skal sende de 2 *Sildesaltere* til Niibe og Dockedal med saa mange Penge af den nye Mønt, som de behøve til Salteriet; og han skal befale Møntmesteren at vedblive med at *mønte*, saa at der kan være Mønt i Forraad.

1561. 7. Febr. Til Jachim Beck. Han har efter Meddelelse fra Jacob Brockenhus, Embedsmand paa Helsingborg Slot, af den indsendte Skat nægtet at modtage nogle *Mønter*, som Husmænd og andre fattige i Helsingborg Len havde betalt i *Stedet for Dalere*, og sendt dem tilbage til Jacob Brockenhus; da disse fattige imidlertid for Armods Skyld ikke have kunnet give Dalere, skal han tage imod den oppebaarne Mønt, bruge den til Kongens daglige Udgift og indlægge Dalere i Stedet.

1562. 6. Febr. Til alle fri jordegne Bønder. Da Kongen til Foraaet agter at lade Orlogsskibene løbe i Søen, har han med Rigsraadets Samtykke paabudt en *Madskat* af alle fri jordegne Bønder, saaledes at 10 af disse skulle lægges i Læg sammen og give 1 Okse, 1 Fjerd. Smør, 10 Sider Flæsk, 10 Faarekroppe og 10 Gaasekroppe, den rige hjælpe den fattige. De skulle møde, hvor Lensmændene tilsige dem, lade sig skrive for Skatten og levere den, hvor det befales dem. Madskatten skal være ude inden Paaske.

1563. 10. Juni. Til Lensmændene over Stifterne. Da Kongen behøver en stor Sum Penge til de mange Krigsfolk, skulle de straks kalde alle Herredsprovster og Kirkeværger for sig med *Kirkernes* Regnskabsbøger, undersøge hvad *Forraad* af Guld, Sølv eller rede Penge Kirkerne have enten ved Kirken, hos Kirkeværgerne eller hos andre og *sende* alt, hvad de kunne finde, til Rentemester *Jochim Bech* med klare Registre derpaa, dog skulle de lade en Kalk og Disk blive ved hver Kirke; endvidere skulle de hos Kapitlerne faa at vide, hvad liggende Skat eller Klenodier Domkirkerne have, og sørge for, at Kongen ligeledes faar det. Provster, Kirkeværger og Kapitler skulle levere alle disse Ting fra sig under deres Ed, og hvis nogle Provster have oppebaaret mere af nogen Kirke, da de førte dens Regnskab, end det fra gammel Tid har været sædvanligt, skulle de gøre Regnskab derfor og udlevere det.

Om Sundtold og fremmed Guldmønt giver efterstaaende Breve Oplysning:

1560. 22. April (Aarhus). Til Jens Mogensen, Tolder i Helsingør. Paa hans Begjæring om, at der maa blive opsøgt gamle Toldsedler og andre Breve, hvormed man kan svare de Dantsker paa deres Klager over, at Tolderen i Helsingør ikke vil modtage anden Mønt end *Rosenobler* i Told af deres Skibe, svares der, at det skal blive gjort. Da nogle Skippere klage over ikke at kunne faa *Rosenobler* til at give i Told og ofte maa ligge 5 eller 6 Dage og forsømme Vinden, skjønt de ville give 4 Dlr. og mere for Nobelen, skal han levere sin Broder Henrich Mogensen, Borgmester i Helsingør, 50, 100 eller flere *Rosenobler*, saa mange, ham synes, saa at de Skippere, som klage over ikke at kunne faa *Rosenobler*, der kunne tilvexle sig dem, hver *Rosenobel* regnet til 4 Dlr.

1563. 5. April. Til Rentemesteren. Kongen sender ham et Gælds-brev paa 3000 rhinske Gylden fra *Othe Brade*, Embedsmand paa Aalborghus, til Kronen med Befaling til at annamme Pengene af ham; hvis *Othe Brade* vil give nogle *Portugaløser*, maa han tage dem til 15 Dlr. *Stykket*, men ikke højere. Der sendes ham endvidere et Gælds-brev fra *Hinrich Piiþhering* til Kronen paa 100 Goltgylden, hvilke han ogsaa skal annamme af *Othe Brade*.

Med Hensyn til udenlandsk Guldmønt ses af Rentemesterregnskabet 1559, at Guldgylden regnedes til 2 *M* lybsk og 3 *M* 4 *β* dansk,

gellerske Riddere og »kleine« gylden til $2\frac{1}{2}$ *M* d. og »wertige« guldgylden til 1 Dlr. 4 *β*.

Som det fremgaar af ovenstaaende skaffedes Sølv til Udmøntningerne til Veje ved drøje Skatter, Laan af Adelen og Rekvision af Kirkernes sidste Klenodier. Til den ditmarske Fejde laante Kongen af Adel og Rigsraad 33 785 Dlr.

En ejendommelig Sølvhvervelse udgjorde gamle Kong Christian II.s Sølvtøj, som han havde hos sig paa Kalundborg, og som gik lige i Mønten.

I *Krigsperioden 1563—2. Dec. 1570* sloges følgende Mønter, hvis nærmere Specifikation — dog med nogle Tillæg — findes i J. Wilcke: Daler, Mark og Kroner, Kbhvn. 1931, p. 57 ff.

Guldmønt.

1563—64:

Møntet af Hans de Wüllers, Kongens

Guldsmed	15 504	ung.	Guld Klippinge
af Hans Køppelin, Møntmester	623	—	—
og Laurits Hammer, Mønter	373	—	—
af Hans Køppelin	403	—	—
	16 903	ung.	Guld Klippinge
Af Hans de Wüllers	4 860	Krone	Klippinge
- Hans Køppelin	600	—	—
	5 460	Krone	Klippinge
Af Hans de Wüllers	2 259	Guldgylden	Klippinge
- Hans Køppelin	995	—	—
	3 254	Guldgylden	Klippinge

Forklaringen paa Udmøntningen af saa megen Guldmønt kan formentlig søges i en Relation fra Statholderen i Hertugdømmerne Henrik Rantzau af 11. August 1563:¹⁾

¹⁾ RA. T. K. 77 I. Statholder Henrik Rantzaus Relationer, p. 4, No. 12.

Han havde fra Kurfyrsten modtaget en større Sum Guld og Dalere og vil overvaage Sendingen med Christoffer Ahlefeldt og selv føre denne Skat over Vandet til Kongen for at det kan ske sikkert.

Mellem *Guldgylden* er der nogle, som ikke er helt fuldvægtige og gode, men han har taget det uvejet, som det er kommet.

I hans lille Sæk var omtrent 10 000 Guldgylden, som er gode. De kunde vel *ommøntes* og leveres og komme til Krigsfolkene for 36 β *Stkt.* Paa saa stor en Sum vilde det blive 2 à 3000 Thaler. Her tages Guldgylden for 35 β *Stkt.* Af Frederik II.s Kvittering af 18. s. M. fremgaar, at Summen, som Rantzau havde modtaget af Kurfyrst August af Sachsen, udgjorde 65 000 Gylden og 26 875 Thalere. Blandt Gylden var nederlandske og mindre Gylden.

De i Møntkabinetet foreliggende Guldstykker vejer: 1563: 3,40 og 3,66 gr., 1564 Dukat: 3,50 gr., Guldkrone: 3,30 gr. samt Gylden 3,11 gr. Kong Hans' og Christian III.s Gylden vejede ca. 3,27 gr., Guldgylden fra Wismar 1558: 3,2 gr., fra Cøln ca. 1400: 3,35 gr., fra Trier: ca. 3,35 gr. Herefter skulde Vægten af de danske Guldmonter næppe kunne kritiseres, om Finheden da var tilfredsstillende.

Angaaende Guldmøntens Værdi kan iøvrigt tillige anføres et Brev fra 1568:

28. Febr. (Kbhvn.). Til Eskild Gøige. Kongen havde aftalt med *Hennicke von Hagen*, at denne skulde levere Eskild Gøige paa Kongens Vegne 20 000 Dlr., deriblandt rhinske Gylden og stemplede Gylden for 3000 Dlr., hver rhinsk Gylden regnet til 2 Mk. 3 Sk. lybsk og hver stemplet Gylden til 2 Mk. 4 Sk. lybsk.

Uden nærmere Kendskab til Udmøntningsforholdet tør man dog næppe gennemsnitlig sætte Guldmønten til mere end 1 Dlr. 1 *M*, 2: 4 *M* dansk, altsaa ca. 102 000 *M*.

Sølvønt.

29. Sept. 1562—29. Sept. 1563:

Møntet af Povel Fechtel for 4 900 Dlr.	16 922 <i>M</i>	4 β
<i>Endvidere</i> af samme møntet som Rest.	1 763	- 3 -

og indleveret til Kongen som formøntet af 12 000 Dlr. ÷ 800 Dlr., som Povell Fechtel fradrog for Pant i Esrom Gods, og af Kongen indsat i Hvælvingen paa Slottet 10 700

<p> Dlr. i 2 <i>M</i> Stkr. og skal Møntmesteren gjøre rede for huor gode the ere udi fynnt . <i>samt</i> annammet af Eyller Grubbe Rentemester af Pouell Fechtel Møntemester, som Jochim Bech Rentemester Eyller Grubbe tilskreven haver udi hans Udgift. Klippinge¹⁾ </p>	<p> 32 100 <i>M</i> o <i>β</i> 76 000 - o - </p>
<p> der svarer til Grundtvigs 25 330 Dlr. Ihvorvel denne Tilførsel synes noget dunkel, kan dette store Beløb Klippinge næppe udgøre nogen Del af et andet Møntbeløb fra dette Aar, der løb fra Michelsdag 1562 til Juledag 1563. Af Joch. Bechs <i>Udgifts</i>regnskab Mikkelsdag 1563—Mikkelsdag 1564 fol. 68 fremgaar, at disse 2 og 1 <i>M</i> Klippinge er udbetalt Eyller Gruppe »aff mønthen«, alt- saa direkte som ny Mønt uden først at gaa gennem Rentemester Bechs Regnskab som Indtægt. </p>	
<p> 29. Sept. 1563—29. Sept. 1564: Af samme: </p>	
<p> Anno 1563 </p>	<p> 1 305 212 - 7 - </p>
<p> — 1564 </p>	<p> 1 728 638 - o - </p>
<p> 29. Sept. 1564—29. Sept. 1565: Af samme </p>	<p> 540 525 - $\frac{1}{2}$ - </p>
<p> - Laurits Hammer, Møntmester paa Bremerholm </p>	<p> ca. 41 060 - o - </p>
<p> 29. Sept. 1565—29. Sept. 1566: Af Hans Dellhusen </p>	<p> 44 992 - o - </p>
<p> 1566—67: Af samme </p>	<p> 2 588$\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{4}$ - </p>
<p> 1. Jan. 1567—1. Jan. 1568: Af samme </p>	<p> 394 078 - 13 - </p>
<p> - — , runde </p>	<p> 700 - o - </p>

1) RA. D. K. B. II. Ekstrakter af Rentemesterregnskaber. Extrakt 1562 23. Sept.—1563 25. Dec.

1568:				
Af samme.....	312 395	<i>M</i>	0	<i>β</i>
1. Jan.—12. Marts 1569:				
Af samme.....	4 500	-	0	-
12. Marts 1569—1. Jan. 1570:				
Af samme.....	124 491	-	2	-
1570:				
Af samme.....	13 442 $\frac{1}{2}$	-	3	-
1. Jan.—1. Maj 1571:				
Af samme.....	7 380	-	0	-
- —	ca. 155 384	-	0	-
	<hr/>			
	Ialt...	4 802 173	<i>M</i>	$\frac{3}{4}$ <i>β</i>
	<hr/>			

Der findes i R. A. endnu en »Extrakt og Forklaring« paa Jochim Bechs Indtægter og Udgifter fra Mikkelsdag 1563—Mikkelsdag 1564, »som er opbaaret og udgivet til Krigsfolk, »ther Feyden begintis thend 17 Juni 1563«. Her er opført som annammet fra Pouel Fechtel som han har møntet 333 850 *M* 7 *β*. Men da denne Extrakt tillige omfatter den Guldmønt, som er opført i Hovedregnskabet, tør man vistnok ikke gaa ud fra andet, end at fornævnte Beløb er indbefattet i de i Hovedregnskabet opførte Beløb.

Til Hans Dellhusens Regnskab 1565—66 bemærkes, at de i fornævnte Arbejdes Specifikation opførte 68 $\frac{1}{2}$ Dlr. og 79 Dlr. 18 *β* lybsk næppe tør henregnes til Møntningen. Dels regner denne i *M*, ikke i Dlr., dels er Tilføjelsen 18 *β* lybsk ikke betegnende for en dansk Udmøntning. Det er sikkert Dalere, som Møntmesteren har haft tilbage fra modtaget Sølv. I sammes Regnskab 1571 omtales en Slagskat paa 4661 $\frac{1}{2}$ *M* 4 *β*, der, hvis man ikke tør regne med en højere Slagskat end ca. 3 pCt., giver den anførte Udmøntningssum. Dette Regnskab er iøvrigt medtaget, da det naar til 1. Maj 1571, 3: knapt 5 Maaneder efter Freden. Hvad i dette Tidsrum er opført som møntet, maa sikkert regnes til Krigsudmøntningerne.

Laurits Hammers Regnskab kræver en særlig Redegørelse. En stræng Criticus af fornævnte Arbejde »Daler, Mark og Kroner« har anført, at hans Udmøntning er rent galt indført i Oversigten p. 60 med 1000 *M* og 40 000 *M*. Det sidste Beløb er saa rent forkert; der

skulde staa 60 *M*, og en saadan Fejl gør hele Oversigten lidet tillidvækkende! Det skal ogsaa indrømmes, at de 60 *M* skulde være indført; der er ganske rigtig faldet en Linie ud eller de 60 *M* indtaget i de 40 000 *M*. Men de 40 000 *M* skulde staa der, thi ellers blev hele Optællingen ganske urigtig og misvisende. Den gode Kritiker har helt overset, at det her drejer sig om *Slagskat*. Laurits Hammer har haft denne Udmøntning i Forpagtning mod *Slagskat*. Om dennes Størrelse kan naturligvis diskuteres. Hvis denne kun androg 8 β pr. *M* lødig Sølv som i Povel Fechtels ovennævnte Saldokvittering anført, \circ : 8 β af ca. 35 *M*, der da udmøntedes af 1 *M* f. S., var Procenten kun ca. $1\frac{1}{3}$ pCt. og det anslaaede Beløb 40 000 *M* for lille. Hvis Kongen skulde have den *sjette Penning*, som i foranstaaende Spekulationsforlag angivet: hver 6te Klipping, \circ : 16,66 pCt., er de 40 000 *M* for stort. Men 6te Penning og *Slagskat* er ikke det samme. Regner man som hyppigst med 2 à 3 pCt. *Slagskat* — for at være paa den forsigtige Side —, er de 40 000 *M* ikke urimeligt anslaaet. Det paa-gældende Blad af Rentemesterregnskabet gengives her i Facsimile og giver et Billede af hvorledes en Side af Datidens Statsregnskab tog sig ud.

Enhver kan da overtøye sig om, at i hvert Fald de 1000 *M*, om ikke alle de 1060 *M* er »paa Regenschaff aff thennd sleeskatt hannd skall giffue Kon: Matt. for hannd maa mønthe smaa Clippinge«, og at Summa Summarum i Regnskabet er opført med Danske Penninge — J^m lx mar. —, men netop ikke gentaget i den kritiserede Oversigt. Den saa ivrige Kritiker kunde have spurgt Forfatteren, inden han gik for vidt i sin upartiske Kritik. En saa stor Difference som mellem 60 *M* og 40 000 *M* maatte dog vække til en vis Eftertanke.

Hvem der slog al denne Mønt fremgaar til dels af det foregaaende. At der har været stærkt Bud efter Møntere og Møntersvende, ses af en Fortegnelse paa Møntere, der den 16. Juli 1563 blev afsendt fra Dresden til København med Penge til Fortæring og Klæder m. v. under Rejsen:

Caspar Richter	fik.....	70 g.
Petter Becker	-	70 -
Mattes Seidenschlach	-	70 -
Georg Stamb	-	70 -

Disse havde Kone og Børn!

Ammanett aff Lauris häme³⁰

.....

12
 Inom århund. Inom århund.
 aff Lauris häme för mig
 Rymskoff aff århund. århund.
 för århund. århund.
 Elpping.

13
 Inom århund. århund.
 för århund. århund.
 för århund. århund.

Sanna Lauris århund.
 Sampeffning århund.

Uddrag af Rentemesterregnskab

Hans Luttig	fik.....	50 g.
3 Junggesellen:		
Bastel Sanressig	-	35 -
Crestoff Gulden	-	35 -
Daniel Rudel	-	35 -

Pengene, ialt 435 g., fik den sachsiske Møntmester Hans Biner, der sendte Folkene afsted, refunderet af Kammermesteren Hans Har-
 rer den yngre den 15. September 1563.

Hans Kjøppelin fik sin tidligere omtalte Bestalling for 1 Aar den

11. December 1564, hvorefter han skulde holde danske Møntere og have 300 *M* d. for at mønte paa Bremerholm.¹⁾

Om Hans de Wüllers havs øjensynlig efternævnte Breve fra 1563:

12. Aug. Til det hjemmeladte Raad i Kiøpnehavn og Jochim Beck. Kongen har idag modtaget deres Skrivelse om *Guldsmeden Hans de Villa* og det Guld, denne har under Hænder til Forarbejdning, med deres Forespørgsel om, hvorvidt han maa beholde det hos sig i sit Hus eller skal indlægge det paa Slottet; da Guldsmeden har aflagt Ed og tilsagt tro Tjeneste, mener Kongen, at man for Guldsmedens Skyld uden Fare kan lade Guldet blive hos denne, indtil det bliver færdigt, og mulig Fare ved Opløb, Tyveri, Forræderi eller sligt kunne de forebygge ved at lade holde god Vagt Dag og Nat, hvortil der i denne Tid ogsaa ellers er Grund nok; iøvrigt ville de hos Hans Drejer paa Drejerkammeret finde Besked om, hvor meget Guld af hver Slags Guldsmeden har modtaget, og denne har faaet Befaling til at tilbagelevere lige saa meget af hver Slags. Da der skal være en Del *Penge færdige paa Mønten*, skulle de med det allerførste *sende dem til Kongen*; Biørn Kaas har faaet Ordre til med sine Heste og Svende at ledsage Pengene til Kongen. Feltejren for Varberg.

28. Sept. (Halmstad). Til det hjemmeladte Raad i Kiøpnehavn og Jochim Beck. Da Jochim Beck i sin Skrivelse har spurgt om, *hvad der skal slaas paa det Kroneguld og rinsk Guld*, som Kongens Guldsmed paa Holmen ved Kiøpnehavns Slot har under Hænder for at mønte, for at *adskille dette fra det allerede møntede ungerske Guld*, overlader Kongen dette til Raadets Betænkning, dog skal der paa den ene Side staa et F med en Krone paa; de skulle sørge for, at det bliver møntet saa snart som muligt. Da der af de 100 000 Dlr., som de skulde sende til Halmstad, kun er kommen 50 000, skulle de gøre deres yderste for straks at sende de andre 50 000.

28. Sept. (Halmstad). *Kvittans til Jochim Beck*, Rentemester paa 65 000 Goltgylden og 15 504 Klippinge ungersk Guld, hver Klipping paa 1 ungersk Gylden, hvilke han har leveret Kongen selv i dennes eget Kammer.

Det drejede sig om Guldet, som Kongen havde laant af Kurfyrst August af Sachsen.

¹⁾ RA. T. K., p. 18, No. 160, p. 4, No. 12.

Følgende Brev af 12. Juli 1563 kan anføres i denne Forbindelse: (Frederiksborg). Befaling til Borgemestre og Raad i *Malmø* at sende en *Guldsmed med 4 Svende hid*, der kunne hjælpe *med at udslaa Sølv paa Mønten*, samt at laane Kongen *12 Kedler*, 6 paa 4 Tdr. og 6 paa 3, og sende dem hid; Kongen vil betale Guldsmedene for deres Arbejde.

Hovedmøntmesteren var dog stadig Christian III.s gamle Mester Povel Fechtel, men han maa være bleven ked af den forcerede Virksomhed med Slagning af udygtig Mønt, maaske ogsaa været træt af Alder. I hvert Fald har han i 1564 søgt sin Afsked. Herom skrev Kongen den 13. Oktober fra Flensborg til Magnus Gyldenstjerne:

Hr. Magnus skal, skønt Kongen ikke mener, at *Pouel Møntmester* med Ære saaledes kan sige sig af med Mønten, naar Nøden trænger og andre ikke saa hurtig kunne faas, dog forlange bestemt Besked af ham og tilskrive Kongen hvad der skal bestilles derom samt tale med Rentemesteren om, hvorvidt det er gavnligt igen at hidkalde den Møntmester af Munster, som tidligere var i Tjenesten at ikke Mønten skal standse.¹⁾

Der har jo sikkert hersket en febrilsk Travlhed, som nok har kunnet tage haardt paa en ældre Mester.

I Aug. 1563 skrev Kongen saaledes:

Befaling til Kongens hjemmeladte Raad i Kiøpnehavn og Jochim Beck, at have nøje Tilsyn med, at *Mønten* har Fremgang, og at Møntmesteren forstrækkes med det nødvendige Sølv og Dalere til at mønte af; hver 14. Dag skulle de sende hvad der er møntet til Kongen, hvor denne er, og levere det til Krigsfolkets Behov.

26. Sept. 1564 skriver Kongen:

Da der skal møntes Smaamønt, og der mangler et Værelse til Møntmesteren, skal han befale Kongens *Skibsbygger Cornelius* for en Tid at overlade Møntmesteren sin nuværende *Bolig paa Holmen* og igen at flytte ind i sin tidligere Bolig.

Møntersvendene var derhos syge, som det ses af hosstaaende Brev: 1564. 2. Okt. Til Hr. Magnus Guldenstiern og Johan Friis. Da der klages over *Mangel paa Smaamønt*, skulle de sørge for, at der bliver møntet Smaamønt; de skulle endvidere med det første skriftlig tilkendegive Kongen, hvorvidt de anse det for raadeligt, at han *skriver*

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1561—65, p. 509 ff.

til sin Svoger, *Kurfyrsten af Saxen*, om at sende en *Møntmester* og nogle *Møntsvende* hid, og at der bliver oprettet en *Mønt i Roskilde* paa et bekvemt Sted, da Sygdommen regerer saa stærkt blandt *Møntsvendene* i *Kiøpnehavn*.

Den 17. Maj 1565 udstedtes *Bestalling for Laurentz Boessen som Isensnider*; han skal istandholde de til *Mønten* her i *Byen* nødvendige *Stempel-* og *Møntisen*, hvorfor *Møntmesteren Povel Fechtel* aarlig skal betale ham 300 Mk. i den nu her i *Riget* møntede *Mønt*, ligesom *Kongen* aarlig vil give ham en sædvanlig *Hofklædning*, skaffe ham fri *Bolig* her i *Byen* og fritage ham for al *Kongens* og *Byens* *Tyng*, saa længe han er i *Kongens* *Tjeneste*. Hvad han forarbejder i *Guld* og *Sølv* til *Kongen* selv, vil denne betale ham stykkevis.

Ustandseligt jagede *Kongen* imidlertid paa med *Udmøntningerne*. *Povel Fechtel* fastholdt sit *Ønske* om *Afsked*, og den 22. Maj 1565 fik han da *Kvittering* for sin *Virksomhed* fra 5. Jan. 1562—5. Nov. 1564 i *Henhold* til *Bestilling* og *Ordinans* med *Møntning* af rund *Mønt* samt store og smaa *Klippinge*. *Kongen* takkede ham for tro *Tjeneste* og godt *Regnskab*. Dagen efter fik han som *Pension* *Forleningsbrev* paa *Kronens* *Part* af *Tienden* i *Gladsaxe Sogn*.¹⁾ Den 26. s. M. erholdt *Hans Dalhausen*, *Povel Fechtels* *Dattermand*, *Livsbrev* paa at være *Møntmester*, da *Povel Fechtel* formedelst *Alderdom* og *Skrøbelighed* har begæret og faaet sin *Afsked*. *Hans Dalhausen* fik samtidig aabent *Brev* om at maatte beholde den *Gaard* i *København* nord op til *Gammeltorv*, som hans *Svigerfader* havde opladt ham.

Den gamle ansete *Møntmester* oprettede omkring 1570 nogle *Boder* ved *Clara Kirke* og *Møntergaarden* op mod *Volden* »fattige *Hus-Arme* til *Beste*«, hvortil *Kong Frederik* den 17. Juni 1570 skænkede *Grunden* og *Povel Fechtel* doterede en *Kapital* hos *Hamburg Stad* paa 3000 fuldgyldige *Rigsdalere* til 5 % aarlig *Rente* 150 gode lige saa gyldige *Rigsdalere*.²⁾

Den 2. April 1570 fik *Povel Fechtel* ved *Krigens* *Udgang* endelig *Generalkvittering* paa hans *Regnskab* som *Møntmester*, og den 10. Juni s. A. erkendte *Kongen* at skyldte ham og *Svigersønnen* 1000 Dlr. i *Mønt* og 500 ny Dlr.³⁾

1) Kanc. Brevbøger, I. c., p. 611, 613. Dsk. Mag. I, p. 168.

2) Se nærmere Dsk. Mag. I, p. 170 ff.

3) Kanc. Brevbøger 1565—70, p. 569, 590.

Dukat 1564 2 og 1 *M* Klippinge 1563

Klippingsmønten udmøntedes med forskellige Aarstal efter den Aargang, de udmøntedes, oprindeligt 1563 efter den Ordre, som oven for er omhandlet, til ca. 77 *M* af *M* f. S. I Ordren nævnes udtrykkelig 2 *M* Stkr., medens der ikke udmøntedes runde 2 *M*. Den runde Mønt synes derfor at være slaaet ca. 35 *M* af *M* f. S., et Forhold, der tilslut bevirkede, at man efter et af de sidste Rentemesterregnskabs-Extrakter fra Krigstiden betalte 3 *M* Klipping for 1 *M* rund Mønt. Dette forudsætter, at Klippingene i Krigens Løb blev yderligere forringet, hvad ogsaa bestyrkes af den Omstændighed, at Kongen som nævnt indkaldte Klippinge af Aar 1563 som Laan eller Skat af Bønder og Borgere og lod dem omsmelte paa Mønten til nye Klippinge. Der er da ogsaa overleveret til Nutiden Klippinge, der ikke er udskaarne som de oprindelige af Sølvplader, men præget firkantede af sølvholdige Kobberplader, hvor det røde Kobber lyser frem af den tynde, fremkogte Sølvhinde.¹⁾

Den runde Mønt bar stadig Aarstal 1563, selv om den var slaaet i senere Aar, sandsynligvis for at bevare den oprindelige Anseelse som bedre Mønt til Forskel fra Kreditmønten Klipping, en Kredit, som Samfundet vægrede sig ved at godtage.

¹⁾ J. Wilcke: Møntsamling, 1946, III, No. 119, erhvervet i Stockholm.

Forskellige Udmøntninger af *℞*.
 Rund Mønt af Aarstal 1563 med divergerende Mærker
 paa Reversen ved Aarstallet

Naar de forannævnte danske Dalere bar den ret usædvanlige Paa-
 skrift III MARCK DANSKE, var Bihensigten vel den at holde
 Menigmand for Øje, at en Daler var 3 *℞*. Formaalet naaedes jo ikke
 ved de Par Dalere, som udkom.

Kongen maatte da gribe til kraftigere Paamindelser for at søge at opretholde sin Krigsmønt, hvormed han optog en ublu Kredit hos Almuen. Drastiske Paabud fulgte:

1563. 14. septbr. (Kiøpnehavn). Missive til lænsmændene om, da mange understå sig *at vrage den firkantede* (firestugede) mønt til trods for vore der om udgåede åbne breve, at lade tilsige, hver i sit læn, at *alle* skulle *annamme den mønt* i køb og salg for det værd, som den er sat og slaget for, og at lade straffe, som ved bör, den, som vrager hin vor mønt.

1563 30. novbr. (Frederiksborg). Åb. brev til alle købstæder i Sælland og Skåne om, at vi, da *mange sætte deres varer til dobbelt værd, fordi de ikke ville antage den mønt, som vi nu lade mønte*, for fulde, ville lade uden al nåde *straffe dem ved livet, som ikke ville antage vor mønt* for den værd, vi have ladet den slå til.

1564 27. mars. (Kiøpnehavn). Åb. brev til købstædmænd og bønder i Skåne, Halland, Bleking (Bleginge) og Lister om dem, som *ikke ville* for fulde *antage den mønt klippinge*, som vi nu udi denne feide hafve ladet mønte, oc den for gienge oc gieffe holde.

1564 18. apr. (Frederiksborg). Missiver til lænsmændene og borge-mester og rådmænd over alt riget om at handle med *borgerne* i vedkommende købstæder om *at låne os alle de klippinge*, de have, så skulle de penge betales dem igen med rund mønt. Pengene skulle inden förstkommende pinsedag sendes til rentemester Jokim Bek, som igen skal forskaffe dem vort brev og forvaring derpå.

1564 27. apr. (Kiøpnehavn). Åb. brev om livsstraf for den, som ikke vil tage klippingemønten for dens pålydende værdi:

End dog vi ofte hafve ladet vore obne brevfe¹⁾ udgaa, hvor udi vi strengeligen hafve budet oc befallit, at i skulle rette eder efter for fulde at annamme vor mønt klippinge, som vi udi denne feigde hafve ladet mønte, eftersom samme vore brevfe ydermere formelder, da forfare vi, at mange af eder ligevel icke alene forachter samme vor mønt oc dend for fulde icke ville antage, men ocsaa eders vare, hvad i hafve at selge oc afhende, lofve oc sette for dubbelt verd. Da end dog vi noksom er forarsagit der ofver at lade straffe, hafve vi det paa denne tid ladet forofvergaa oc eder endnu met dette vort brev ville besøge

1) Aabent Brev 1563 30. Novbr. og 1564 27. Marts.

oc for skade alvarligen hafve atvarit, bedendis eder alle oc hver besønderligen strengeligen biude:

1. at i rette eder efter forskrefne vor mønt klippinge for fulde oc for dend verd, vi dennom hafve ladet mønte, som er *tre mark for en daler*, at indtage oc udgifve, saa oc eders vare, hves i hafve at selge for it skielligt verd efter som udi forgangene aaringe afhender, saa at fremmede saa vel som vore egne undersotte mue for forskrefne mønt bekomme, hves de behof hafve.

2. Findis nogen, ehvem hand heldst er eller vere kand, indlendiske eller udlendiske, borgere eller bonde, som forskrefne vor mønt klippinge forachter oc for deris verd lige ved daler, tre mark regnindis for en daler, icke indtager oc udgifver, saa oc for fulde gienge oc giefve icke acter oc holder eller oc sine vare dyrer oc høigre, end de hannom met daler blefve betalit, setter eller afhender, da skal hand der fore straffis paa hans hals uden al naade.

3. Bedindis oc biudendis derfor alle vore fogeder, embitsmend, borgemester, raadmend oc byefogder, at i hver, saa vit eders befalinge sig strecker, hafver flitig oc alvarlige opseende, at dette vort bref ved alle sine ord, puncter oc articler ved mact holdis, oc der som nogen her emod giør, at i da uden al undskyllinge straffer der ofver paa lifvit, paa det andre mue se ved oc vore brefve oc bud holde oc icke ofvertrede; saa framt at dersom eders forsømmelse findis, at i alvarligen icke der ofver holder oc de ofvertredere icke straffe, efter som forskrefvit staar, at i da icke ville lide tiltale oc stande os til rette.

1564 28. apr. (ex. arce Hafnensi). Missive til lænsmandene over alt riget, som herreder have, om at lade læse hosfølgende åbne brev¹⁾ til herredstingene og siden holde over, at ingen gör her imod, og lade *straffe på livet og ophænge i galgen* uden al undskyldning *den, som foragter vor mønt* og ikke vil antage den for fulde eller overtræder dette vort brev i andre måder, så andre kunne se derved og agte vore breve. Hvis de hermed se igennem fingre, ville vi vide det hos dem selv.²⁾

1) Aabent Brev 1564 27. April.

2) Samme Dag udgik ligelydende Missive til Købstæderne om at lade aabent Brev af 27. s. M. læse paa Raadhusene, og med Paalæg om at lade *opsætte en Galge* (paa Markedet sammesteds) og i denne lade ophænge den, som overtræder hint Brev.

1564 10. decbr. (Nyborg). Åb. brev til undersåtterne over alt Danmark om straf for den, som vrager kongens mønt ved at forhandle de varer, som udbydes til salg for kongens krigsfolk.

Som et bevis paa i hvor høj Grad den runde Mønt hævdedes overfor Klippinge, kan anføres nedenstaaende aabne Brev om Bøders og Erstatningers Udredning.

1567 11. mars. (Kiøbenhavn). Åb. brev til landsdommerne over alt riget om *den møntsort, i hvilken fald efter loven skal udlægges*.

Efterti os berettis, at der skal begifve seg stor trette emellom vore undersotte om hves mønt, som udleggis skal til fald efter lougen, och de, som blifve felde enten til 3 mrk. eller 40 mrk. sager, for deris faldsmaal *udlegger klippinge*, hvilke de, som dennom felt hafve, icke ville anname, och dommeren och fogitter besvere dennom der om at dømme; sammeledis fordrister seg och mange til at giøre vold, herreverk, husfred och andre brøde och siden udlegger klippinge for deris faltsmaal och achte icke om, hvad skalkhed de bedrifve, efterti de med slig ringe faltsmaal kunde afkomme, da paa det at slig trette maa afskaffis och der kand giøris en klar och visse besked, hvor efter dommeren och fogitter dennom uti sligge sager skulle hafve at rette, hafve vi med vore Danmarkis rigis raad det saa besluttit, at hvilke her efter blifver felde til 3 mrk. eller 40 mrk. sager, *skulle udlegge deris fald uti r u n d mynt*, och skal beregnis uti hver mrk. 16 sk. Bedendis och befalendis der fore alle vore fogitter, embitsmend och alle andre, at i retter eder efter at indtage af dennom, som blifve felde efter lougen, och strengeligen biude alle vorre undersotte, som felde blifve, at i, efter som forskrefvit staar, uti lige maade for eders fald rund mønt udgifver.

Et bedre Vidnesbyrd om den kaotiske Valutasituation kan vel næppe findes: Domstolene skal selv vrage Klippingene og forlange rund Mønt.

Af en Række Breve fremgaar, hvor store Vanskeligheder der var med at fremskaffe Pengene til Landsknægtene og faa disse til at tage den lidet tillidvækkende firestugede Klippingemønt.

1563. 25. August. Befaling til Jochim Beck med det første at *sende en Sum Penge til Betaling af de Knægte*, Kongen har liggende i Halmstad og andensteds i Skaane og Halland, og med det hjemmeladte Raad at gøre sit yderste for at holde *Mønten* ved Magt, saa at Kongen kan faa Penge til Krigsfolkene.

1563. 26. August. Til det hjemmeladte Raad i Kiøpnehavn. I Anledning af dets Forespørgsel om, hvad det skal gøre med det *Guld*, der fandtes *blandt de Penge*, *Kurfyrsten af Saxen har laant Kongen*, befales det dem indtil videre at beholde dette hos sig; Kongen vil lade Brevet til Kurfyrsten paa Pengene udfærdige her og sende det til Statholder Henrich Rantzow med dennes herværende Tjener. Da Hans Holck ikke i egen Person kan begive sig fra Vardberg, skal Raadet ikke, som tidligere befalet, sende *de møntede Penge* til Vardberg, men indtil nærmere Ordre *beholde dem hos sig*. Kongen er lykkelig kommen til Elfsborg med Krigsfolket og har belagt Slottet, saa ingen kan hverken komme ud eller ind; hvis det grove Skyts havde været her i rette Tid, mener Kongen allerede at have kunnet tage Huset, men han vil nu forsøge, »hvad der for er at udrette«.

Disse Breve giver et historisk Billede af, hvilke Forhaabninger der i 1563 knyttedes til Krigen og alle de store Penge:

1563. 5. September. Til det hjemmeladte Raad i Kiøpnehavn. I Gaar Morges Kl. 7 lod Kongen det grove Skyts angribe *Elfsborg* og lod det uafbrudt vedblive dermed til Kl. 1 Eftermiddag; mellem Kl. 2 og 3 overgav Besætningen sig paa Naade og Unaade. Kongen selv var i betydelig Fare; som han stod i en Skanse, blev der skudt fra Slottet med en halv Slange, og Loddet gik ikke $\frac{1}{2}$ Alen over Kongens Hoved imellem Greven af Suartzburgk og Grev Johan af Oldenburg, hvilken sidste Suset af Loddet slog saaledes, at han faldt baglæns ned paa Ryggen; derefter gik Loddet lige over Jørgen von Holl, der laa og sov, og ramte en af hans Høvedsmænd og slog hans Arm itu. Kongens Krigsfolk her ere vel tilfredse og erklære, at selv om de ikke faa deres rede Betaling straks, vide de vel, at Kongen er dem vis nok, kun begære de, at der maa skaffes Brød, hvorfor Raadet skal sørge for, at der bliver gjort *Tilførsel*, særlig af Brød, til Lejren; der sendes Raadet Brev til Købstædmændene i Jylland og Fyen om at gøre Tilførsel, hvilket Raadet skal lade forkynde. For kort Tid siden skrev Kongen til Raadet om at *sende alle de møntede og rede Penge hid*; hvis det *ikke alterede er sket, skal det straks sende dem*.

1563. 15. Septbr. Raadet skal lade *mønte* saa mange *Penge* som muligt og *sende dem til Halmstad*, hvorhen det ogsaa skal sende alt det *Guld*, Kongen har ladet mønte, og det, Kurfyrsten af Saxen har ydet til Laans.

Om selve Mønternes Omsætning giver følgende Brev Oplysning: 1564. 26. Marts. Befaling til Hartuig Bilde, Biørn Koes og Axel Veffert at tage Borgemestre og Raad henholdsvis i *Aahus, Helsingborg* og *Landzkrone* til sig og *forhandle med Borgerne* smstds. om at *tage Klippinge i Betaling af Knægtene* for de Penge, som de have laant disse, samt *for Kost, Sko, Klæder* og andet, som de have til gode hos disse; Kongen betaler nemlig Knægtene med Klippinge og har lyst disse gænge og gæve over hele Riget under Straf paa Livet for at nægte at tage dem derfor.

Efterhaanden taarnede Vanskelighederne sig op.

Da Kommissærerne i September 1564 klage over Mangel paa Penge blandt Krigsfolket, skal Mogens Gyldenstjerne sørge for, at *Mønten* holdes ved Magt, og at Møntsvendene ikke, som hidtil, faa Lov til at raade sig selv; hvis *Axel Urne* ikke, som befalet, allerede er rejst afsted med Penge til Krigsfolket, skal han straks *begive sig afsted med alle de Penge*, som ere rede paa Mønten.

Hvis *Pesten i Kiøpnehavn* ikke hører op, førend Skibene komme i Havn, maa han paa ingen Maade lade Krigsfolkene og Baadsmændene komme ind i Byen, men skal anbringe dem andensteds, hvor han synes, ligesaa skal han betænke, om han ikke »nogensteds paa Bygden« kan skaffe Møntmesteren med Mønten »Værelse«, hvis Sygdommen blandt dennes Svende ikke hører op, for at Møntningen ikke skal standse.

Kongen skrev for nogen Tid siden til ham om at tale med Rente-mesteren om Tilbagekaldelsen af den tidligere *Møntmester* og befaler ham nu med det første at sende en Betænkning derom. Han skal overveje, hvorledes der sikrest kan sendes *Penge til Krigsfolket*.

Kongen vil med det første lade skrive om *Møntsvende*, skønt han mener, at de ville blive »onde« at faa.

Kongen har læst Betænkningen om *Mønten* og befaler at lade mønte saa mange smaa Klippinge, 4 Skillings- og 2 Skillingsstykker som muligt.

I Maj 1564 skal Hr. Magnus *sende saa mange Klippinge som muligt til Pendingemesteren*, Axel Urne, i Malmø, at denne kan forstrække Knægtene dermed, og fremdeles lade mønte saa mange som muligt, saa at der hver Uge kan sendes 20 000 Dlr. i Klippinge eller om muligt 40 000. Af de oversendte Klippinge skal Jørgen von Hols Knægte

have Størsteparten, dog skal Grevens Ryttere have en 2—3000 Dlr. Han skal underrette Kongen om, hvor meget han mener at kunne sende over hver Uge.

I August 1567 klagede de fremmede Krigsfolk over, at *Kongens Mønt kun regnes lidet eller slet intet*, særlig blandt Kongens egne Under-saatter, og at der altid, naar de ville købe noget, svares dem: ja, har du tyske Penge; de gemene Ryttere og Herremændene sige højt, at de vilde være tilfreds med lutter Kobbermønt, naar de derfor kunde faa hvad de behøvede, thi en Del af dem har tjent i Frankrig, hvor de ikke fik andet, og dermed lod de sig nøje, da Mønten der gik til fuld Værdi. De skulle overveje, hvad der kan gøres for, at Kongens Mønt bliver taget til fuld Værdi.

Tilslut forlangte Landsknægtene *tysk Mønt* —

Gennem Uddrag af: V. A. Secher: Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve og L. Laursen: Kancelliets Brevbøger har vi faaet et Indblik i, hvilke *haarde Straffebestemmelser*, der blev trufne for at gennemtvinge Krigsmøntens Omsætning til fuld Navneværdi, og hvilken *Modtagelse* den fik hos Befolkningen og Krigsfolket, samt den *Dyrtdid*, den medførte. Tilbage staar at give nogle Exempler paa, ved hvilke Midler, *Laan og Skatter*, man søgte at skaffe Metal og Penge tilveje til Krigens Førelse, inden vi gaar over til en almindelig Betragtning af den Ulykke, Kong Frederik havde bragt over Landet. Som Arrild Huitfeld skriver: Kong Hans' lette Erhvervelse af Sverige skabte hans Overmod til det ulykkelige Overfald paa Ditmarsken. Paa samme Maade kan det siges: Kong Frederiks lette Erobring af Ditmarsken gav ham Overmodet til at søge Sverige genvundet. Thi det var jo det virkelige Maal og Forventning.

1563. 23. September. Til det hjemmeladte Raad i Kiøpnehavn. Da Kongen har faaet en Skrivelse fra *Henrick Rantzov*, Statholder i Fyrstendømmerne, hvori denne tilbyder at *laane Kongen* 5442 Gylden-realer, hver regnet til 72 Sk. 4 Pend. lybsk, ialt 12 000 Dlr., har Kongen udfærdiget *Forvaringsbrev derpaa*.

For de forskellige udenlandske Mønters Værd vil senere blive søgt at gøre Rede.

Saa laanes Klippinge, der fremlokkes ved Løfte om Indfrielse i rund Mønt:

1564. 15. April (Kbhvn). Anmodning til Bønderne over hele

Riget, hvem de end tilhøre, om at *laane Kongen* alle de *Klippinge*, de have, og levere dem til Lensmændene inden førstkommende Sønd. Cantate (30. April); Kongen vil igen betale dem med rund Mønt, saa at det i alle Maader skal være dem uden Skade.

Præsterne maa ogsaa holde for:

1566. 7. Jan. Aabent Brev til alle *Provster, Sognepræster* og *Sogne- degne*, at Rigsraadet har bevilget en almindelig *Skat* af dem, saaledes at hver Provst og Sognepræst skal give 10 *tyske Dlr.* eller 20 Lod Sølv og hver Sædedegn 2 Dlr. eller 4 Lod Sølv; *den rige skal hjælpe den fattige*. Lensmændene skulle skrive og oppebære Skatten, og Provsterne skulle i Forening med Stiftsskriveren ligne Skatten mellem Præster og Degne. Skatten skal være ude inden Fastelavn.

Ovenfor *bedes* om Klippinge, nu *befales* de frem:

1566. 14. Marts (Lund). Befaling til Bønderne, undtagen Adelens egne Arvetjenere, i Malmø, Lantzkrone, Helsingborg og Gladsaxe Len, Froste, Frens og Girs Herreder om hver at *komme Kongen til Hjælp med 15 Mk. Klippinge* inden 21. Marts, den rige skal hjælpe den fattige:

Saa fordres ogsaa den *runde Mønt*:

1566. 1. April. Aabent Brev til Bønderne over alt Danmark, Skaane undtagen, at Rigsraadet har bevilget en *almindelig Skat*, saaledes at hver jordeggen Bonde skal give 2 Dlr. eller 6 *runde Mk.* danske, hver Kronbonde og andre, som ikke have eget Jordegods, 1 Dlr. eller 3 *runde Mk.* danske, hver Møller, Indestemand, Bolsmand, Pebersvend, Tjenestedreng, som har Kornsæd, Smed, Skomager, Skrædder, Kæltring og Murmester 1 Dlr. eller 3 *runde Mk.* danske, hver af Kronens Ugedagsmænd, der bo ved Kronens Slotte, Klostre og Gaarde, $\frac{1}{2}$ Dlr. eller 24 Sk.; overalt skal den rige hjælpe den fattige. Kun Adelens Ugedagsmænd skulle være fri. Skatten skal være ude inden Pinsedag (2. Juni) (i Brevene til Sjælland og Fyen: 28. April), og Skriverne maa ingen Penge oppebære for at skrive Skatten.

1566. 20. Nov. (Kbhvn.). Aabent Brev, at Rigsraadet til Krigsfolkets Besolding har bevilget en *almindelig Landeskate*, der, for at forebygge de tidligere Klager over, at den fattige maa give lige saa meget som den rige, skal opkræves saaledes, *at hver skal give* 4 Sk. af hver plovfærdig Okse, 4 Sk. af hver Ko, 2 Sk. af hvert Ungnød, 1 Sk. af hver Kalv, 1 Sk. af hvert Faar, 1 Sk. af hver Ged, 1 Sk. af hvert Svin,

der er over 1 Aar gammelt, 4 Sk. af hver Hest, 2 Sk. af hvert Øg og 1 Sk. af hver Fole eller Føl, som ikke er 1 Aar gammelt. Skatten skal oppebæres i *rund Mønt* og være ude senest til førstkommende Faste-lavn. Ingen, hverken Fogder eller Skrivere, skulle være fri, undtagen Adelen's Ugedagsmænd.

1566. 14. Decbr. Til Holger Rosenkrantz. Da Kongen til Jule-aften venter de paa vedlagte Seddel opførte *Adelsmænd*, der skulle *love for Kongen til Daniel Rantzou*, til Skanderborg, skal han skaffe dem Værelser i Byen ved Slottet eller hvor han ellers synes og Underholdning, saa de ikke skulle ligge paa egen Bekostning. Kongen haaber snart at blive enig med dem, saa de næppe blive mere end en eller to Nætter.

Ogsaa Adelen maa tilsidst bære Skatterne, dog kun som en Gave!

1567. 12. Febr. (Kbhvn.). Aabent brev, at *Danmarks Riges Raad og Adel* i Betragtning af de ved Krigen foraarsagede store Pengeudgifter have bevilget Kongen en Hjælp af deres Arve-, Pante- og Forleningsgods, dog deres Hovedsædegaarde, hvorpaa de selv holde Avl, og de ved disse liggende Møller, der male frit for deres Herskab, undtagne. Til Gengæld lover Kongen, at denne *Hjælp ikke skal regnes som nogen Pligt*, men som en godvillig Gave, og at der ikke i Fremtiden skal begæres saadan Hjælp.

Som et Exempel anføres et enkelt Pantebrev af utallige, hvor en adelig Dame vel laaner Kongen en god Del rhinske Gylden, Dalere og ungersk Guld, men samtidig bliver af med 2100 *M* i gammel Mønt, som dog var bedre end Klippingene og Kongens runde Mønt og derfor med Fordel kunde anvendes til Omsmeltning:

1568. 5. April. *Gælds-brev til Fru Anne Olufsdatter, Hr. Claus Podbusch's Enke*, paa 2100 Mk. i danske Hvider og i gamle Kong Christierns og Kong Hans's Firehvidestykker, hvilke Kongen lover at tilbagebetale med det første eller gøre hende nærmere Forvaring for.

— *Pantebrev til samme paa Hundtzlundt Kloster* for 3000 rinske Gylden, 5375¹/₂ Dlr., 63¹/₂ Lod ungersk Guld, 99 dobbelte Dukater og 834 Lod Sølv.

Et sørgeligt Billede giver disse Aktstykker af det Uføre, hvori Kong Frederik var kommet ud, en Konge, der tilbragte Ungdomsaarene paa Malmøhus bl. a. i Selskab med Lensmandens Datter Anna Hardeberg, og som derfor vel for første Gang i mange Aar i fremtrædende

Grad var en dansk Konge og skrev og talte dansk, og som Juleaftensdag 1568 maa skrive til sin tyske Moder:

Til Dronning Dorothea. Kongen kom i Gaar til Nyborg, men fandt *Beltet saa tilfrosset*, at det var umuligt at komme over til Sjælland, hvorfor han vil blive her til Hell. 3 Kongers Dag; kan han til den Tid heller ikke komme over, vil han begive sig til Skanderborg Slot. *Kongen beder hende undskylde, at han skriver hende til paa Dansk*, men han har ikke nogen tysk Skriver hos sig.

Som det ses af alt det ovenstaaende, blev Henvendelserne om Bistand mere og mere indtrængende, ja til Skrig om Hjælp. Intet Under, at Klaffer og Nidord allerede 1564 bredte sig overalt:

1564. 19. Dec. Aabent Brev, hvorved *det forbydes alle at bruge utilbørlig Snak eller Bagtale* om hverandre i Selskab eller andensteds eller *at digte* eller udskrive *Skældskrifter* mod hinanden, da der kommer megen Strid deraf, særlig mellem Kongens Undersaatter og Krigsfolket.

Vi har her ladet Samtidens Aktstykker skildre Rigets Møntvæsen. Ikke var det mærkeligt, at Samfundet maatte rystes i sine Fuger, naar der pludselig styrtedes ud i Omsætningen 4 800 000 Mark daarlig Krigsmønt, den runde til $34\frac{5}{9} \mathcal{M}$, den firstugede til $77\frac{1}{2} \mathcal{M}$ og 4 β til 88 \mathcal{M} paa 1 \mathcal{M} f. S., da det normale var 27—28 \mathcal{M} paa \mathcal{M} f. S. Intet Under, at Klippingene, som tilmed Aar for Aar forringedes, til Slut kun regnedes 3 \mathcal{M} for 1 rund \mathcal{M} , hvoraf der tilsidst gi+ 4 paa 1 Dlr., ρ : 12 \mathcal{M} Klipping. —

Joh. Grundtvig har faaet følgende Beløb i Sølv mønt, regnet i *Dalere*, ud af Rentemesterregnskaberne for:

Joachim Bech:

Mikkelsdag 1562—Mikkelsdag 1563 6 230 Dlr.

Eyler Grubbe:

Mikkelsdag 1562—Mikkelsdag 1563	25 330 —
— 1563— — 1564	1 011 270 —
— 1564— — 1565	180 180 —
— — — —	350 —
— 1565— — 1566	7 390 —
— 1566— — 1567	860 —
— — — —	230 —

Ialt Dalere à 3 \mathcal{M} 1 231 840 Dlr.

1567.....	105 090 Dlr.
1568.....	83 300 —
1569.....	1 200 —
—	33 200 —
1570.....	3 580 —
Til 1. Maj 1571.....	1 970 —
<u>Ialt Dalere à $1\frac{15}{4}$ \mathcal{M}...</u>	
	<u>228 340 Dlr.</u>
I Mark 1561—67.....	3 695 520 \mathcal{M}
— 1567—71.....	856 275 -
	<u>4 551 795 \mathcal{M}</u>
Hertil lægges de 2 anslaede Summer efter Slagskat ca.	40 000 -
	og - 155 384 -
	<u><u>4 747 179 \mathcal{M}</u></u>

Grundtvig synes altsaa at have ca. 50 000 \mathcal{M} mindre Mønt end efter Markopgørelsen foran. Denne Difference udgør formentlig hovedsagelig de ovenfor nævnte 32 100 \mathcal{M} i 2 \mathcal{M} Stkr., der udbetales af Mønten direkte til Kongen for 11 200 Dlr., som denne havde leveret Pouell Fechtel, og som indførtes indenfor Linien i Rentemesterens Regnskab. Der maa forøvrigt være tilgaaet Kongen mer end ovenanførte Beløb i Klippinge for nævnte Dalerbeløb. I hvert Fald er Grundtvigs Opgivelser af Mønt fra Regnskabet 29. Sept. 65—29. Sept. 66 meget for ringe.

I Guldmønt har samme Forfatter efter Regnskabet fra Mikkelsdag 1563 til Mikkelsdag 1564 som møntet af:

Guldsmed Hans de Wüllers.....	32 280 Dlr.
og Hans Koppelin.....	4 390 —
	<u>36 670 Dlr.</u>

nemlig:

16 903 ung. Gylden à $1\frac{1}{2}$ Dlr.....	25 354 Dlr.
5 460 Kroner - $1\frac{1}{3}$ —	7 280 —
3 254 rhinske — - $1\frac{1}{8}$ —	3 661 —
	<u>36 295 Dlr.</u>

eller 108 885 *M*, hvis man tør regne disse Guldklippinge til den angivne, af Grundtvig opførte Værdi, der endda ikke stemmer med hans Gengivelse af Rentemesterregnskabet, hvor Laurits Hammer heller ikke er nævnt. Mulig er en Post Guldmønt beregnet til for høj Kurs. Helt tør man ikke forlade sig paa Grundtvigs Opgivelser. F. Ex. opfører han p. 6 1 Lod ungersk Guld til 1 Dlr.; dette er helt urigtigt; det er mindst det samme værd som 1 Lod Kroneguld: $4\frac{1}{2}$ Dlr., sandsynligvis mere, men den gode Grundtvig har da ogsaa i Forordet taget et vist Forbehold, hvad han ikke skal lastes for, thi Emnet er højest uhaandterligt og tungt fremkommeligt. Dette beskedne Forbehold maa ramme Oversigtstavlen p. 90 om Indtægten af Mønten samt Tavlerne 22, 23 og 26, hvorefter Møntvirksomheden under Kri- gen udgjorde 913 980 Dlr. Ifølge de af Grundtvig selv anførte Regn- skaber udgjorde:

Sølv: Mønten	1562—67.....	1 231 840 Dlr.
—	1567—71.....	228 340 —
Guld: —	1563—64.....	36 670 —
		Ialt... 1 496 850 Dlr.

der i alt væsentligst stemmer med de ovenfor udspecificerede Mark- beløb. Om Grundtvig har fradraget nogle Udgiftsbeløb, kan ikke ses. I hvert Fald synes de ikke betydelige, medmindre man vilde fradrage selve Sølvindkøbet og kun anføre Overskudet, men det vilde under alle Omstændigheder ikke angive Møntomløbet.

Af dette var, saavidt de efterladte Aktstykker tillader oplyst, ca. $3\frac{1}{2}$ Million Mark *Klippinge*, medens Resten formentlig var runde *M* Stkr. af Aar 1563, som de indviede kunde kende Aarstal paa ved Hjælp af forskellige o og x. Pengemassen bestod dog ogsaa af anden Mønt. Mange maatte betales og krævede Betaling i Daler og Guldmønt. Til Oplysning herom hidsættes en Oversigt over Rentemestre- nes Indtægt:

Af denne Oversigt vil ses, hvilken betydningsfuld Rolle Dalerne spillede ved Siden af Markmønten. En god Del Guldmønt fandtes endnu i Omsætningen. I hvor høj Grad denne hidrørte fra Øresunds- tolden, der udgjorde en særlig kongelig Indtægt ved Siden af Stats- regnskabet, fremgaar af efterfølgende Skema paa Grundlag af de fore- liggende Sundtoldsregnskaber:

Rentemester-

Tidsrum	Danske Penge	Daler	Sølv Lod	Henriksnobler	Rosenobler	Dobb. Dukater	Guld-gylden
Ejler Gruppens Regnskab:	<i>M</i>						
1) $\frac{1}{1}$ 1559- $\frac{20}{9}$ 1559...	56 255	11 917	9 333		75	9	12
2) $\frac{20}{9}$ 1559- $\frac{20}{9}$ 1560...	205 165	198 783	2 283		20	8	15
3) $\frac{20}{9}$ 1560- $\frac{20}{9}$ 1561...	253 525	205 081	3 855		48	6	22
4) $\frac{15}{12}$ 1560- $\frac{1}{1}$ 1562...	4 327	42 804					
5) $\frac{1}{1}$ 1562- $\frac{20}{9}$ 1562...	27 312	25 278	809		2	1	14
6) $\frac{20}{9}$ 1562- $\frac{20}{12}$ 1563...	247 648	159 491	14 279	9	190	7 $\frac{1}{2}$	40
Joachim Becks Regnskab:							
7) $\frac{20}{9}$ 1562- $\frac{20}{9}$ 1563...	206 841	62 308	2 589	12	77		
8) $\frac{20}{9}$ 1563- $\frac{20}{9}$ 1564...	3 707 456	493 023	<i>M</i> 11 16 Lod 4 Lod 288 765	11281		174	Kl. 3 254 84 731 Lod 360
9) $\frac{20}{9}$ 1564- $\frac{20}{9}$ 1565...	1 612 544	73 630	8 275	14	682	43	Klip. 31 156 Lod 14
Ejler Gruppens Regnskab:							
10) $\frac{25}{12}$ 1563- $\frac{1}{1}$ 1565...	206 272	1 007 423	69	9	668	1 $\frac{1}{2}$	19
11) $\frac{1}{1}$ 1565- $\frac{10}{12}$ 1565...	Klip. 303 825 Hvider 2 100 Rund Dlr. 551	136 286	2 895	4	2783	Sex- dob. 1 Kl. 465 51	Lod 15 1 398
Joachim Becks Regnskab:	<i>M</i>						
12) $\frac{20}{9}$ 1565- $\frac{20}{9}$ 1566...	R. 116 416 Kl. 603 835	31 085		14	1168	41	198 Lod 14
13) $\frac{20}{9}$ 1566- $\frac{30}{3}$ 1567...	R. 25 470 Kl. 27 605	4 766	42		1090		11 Lod 14
14) $\frac{30}{3}$ 1567- $\frac{20}{9}$ 1567...	R. 47 030 Kl. 3 278	1 015	50				

Regnskaber

Engelotter	Guldringe	Enk. Dukater	Portugaløser	Kroner	Realer	Russisk Stk.	Norske Penge	Ungersk Gylden	Andre Gylden	Svensk Mønt	Gullandsk	Lifland
							<i>M</i>			<i>M</i>	<i>M</i>	<i>M</i>
27		1		56	7		467		5	234	4	6
I				2			467			3 632	4	26
5				1		70				301		
16	2		10	2		Den. 294		14		1 425		Eng. Mt. Stkr. 47
I			2				3545			15 076	4	— 26
132			246	Kl. 5 460 17 Lod 106	5152	187		Kl. 16 904 L. 1 055	6	1 200	4	Pr. 2 8
70				12 Klip. 612 Lod 6	50	187	395	Kl. 4 522	6	1 200	4	Pr. 2 8
11	2			1				14		1 425		Eng. Mt. 47
135	2		6	Klip. 13 I	5	294		10		1 413		Eng. Mt. 47
	1			30 Løde. <i>M</i> 6		187		Lod 18 9	6		4	8 Pr. 2
	2			2 Løde. <i>M</i> 6		187		Lod 18	6		41	Liffl. <i>M</i> 8 Preuss. <i>M</i> 3
										<i>M</i> Ørtug		

Rentemester-

Tidsrum	Danske Penge	Daler	Sølv Lod	Henriksgobler	Rosenobler	Dobb. Dukater	Guld-gylden
Peder Oxes og Ejler Grubbes Regnskab: 15) $\frac{29}{9}$ 1567- $\frac{1}{1}$ 1568...	983 764	Philips 4 412 Gl. Dlr. 52 624 Nøie Dlr. 181 276	7 195	2	146	18	Lod 11 15
Peder Oxes Regnskab: 16) $\frac{1}{1}$ 1568- $\frac{1}{1}$ 1569...	Klip. 8 457 1 038 986	Gl. Dlr. 91 469 Nye Dlr. 140 448			3268		
Peder Hansens Regnskab: 17) $\frac{1}{1}$ 1569- $\frac{12}{3}$ 1569...	Kl. 1 212 207 501	Pr. Dlr. 309 Gl. Dlr. 2 539 Nye Dlr. 48 026	5 025	2	25	26	Stkr. 16 457
Otto Brockenhus Regnskab: 18) $\frac{12}{3}$ 1569- $\frac{1}{1}$ 1570...	Kl. 1 983 987 990	Gl. Dlr. 35 895 Nye Dlr. 111 202 Pr. Dlr. 254	18 376	2	134	26	Lod 15 43 479
19) 1570.....	11 848 Kl. 117 986 683	Pr. Dlr. 15 Gl. Dlr. 46 283 + 604 Nøie Dlr. 68 059 + 353	9 524	1	164	132	

Regnskaber (fortsat)

Engelotter	Guldringe	Enk. Dukater	Portugaløser	Kroner	Realer	Russisk Stk.	Norske Penge	Ungersk Gylden	Andre Gylden	Svensk Mønt	Gullandsk	Lifland
							<i>M</i>			<i>M</i>	<i>M</i>	<i>M</i>
36	5		4	2	112	826	23		2			Pr. 162
			8			255				Rund 404 Klip. 373		
57	4		8	5		255		44				Rund Pr. <i>M</i> 9 Øre
59	4		8	11		470		53 43	16	Sølv Kl. 2 502 Store do. af Gran. 6 311		Rund Pr. <i>M</i> 2 872
4	1					470				Rund 48 Lybsk Penn. 426		

I dette Skema er Brøker bortkastede.

Aar	Rose- nobler	Henriks- nobel	Portugaløser	Dobb. Dukat	Kobber	Engelotter	Guldgylden
Mangelfuldt							
1558.....	1707	3			9 10L.	537	366
	177				11	3	16
	396	1			7	3	12
1559 mangler.							
1560.....	3659	6			92	478	853
1561 mangler.							
1562.....	5527	15	23	4 dobb.	9	949	783
					65		
1563.....	7244	2			21	226	607
1564.....	5676	2		4 dobb.		143	722
				Dukat	1		
				Dbb. D.	18		
				Enkld.	1		
1565.....	5998	2	4		7	82	619
1566.....	6108	1	3	Sv.	2	Gl. 195	Gylden-
					16	Nye 28	Løve 1
				Enk.	1		1157
1567.....	5861		6	Enk.	2	Gl. 122	Gylden-
					4	Nye 1	Løve 1
							Prg. 34
							1645
Lastepenge	187	Sp. Real- ler 111	3		3	Gl. 64	
						Nye 10	Prg. 220
1568.....	5846	Henr. Nob. 4		4 dobb. D.	1	Gl. 192	1178
				Db. D.	33	Nye 1	
Lastepenge	431		9	4 dobb.	1	Gl. 131	2
				Db.	39	Nye 6	Prg. 40
1569.....	4128				10	Gl. 77	G.G. 173
						Nye 1	Prg. 7
Lastepenge	66		3		12	157	Prg. 26
							G.G. 2
1570 mangler.							

Man¹⁾ har opgjort Rigets *Indtægter* i Krigsaarene til følgende Beløb fra:

Kongen.....	204 950	Dlr.
Lenene.....	271 400	—
Tolden.....	245 540	—
Adskilligt.....	185 290	—
Mønten.....	913 980	—
Skatter.....	1 861 580	—
Laan.....	1 010 180	—
	Ialt . . .	4 692 920 Dlr.

og *Udgifterne* til:

Hoffet.....	281 260	Dlr.
Adskilligt.....	61 030	—
Holmen.....	372 140	—
Hæren.....	4 040 350	—
Gjælden.....	5 080	—
Kongen.....	940	—
Mønten.....	1 580	—
	Ialt . . .	4 762 380 Dlr.

Indtægten af Mønten bør dog sammenholdes med de ovenfor foretagne Udregninger, hvorefter denne Sum udgør ca. 1 497 000 Dlr.

Som det imidlertid fremgaar af ovenstaaende Regnskabsuddrag, opgjordes Pengevæsenet imidlertid ikke i Dalere, men i alle de mange forskellige Møntsorter, hvori Indtægterne indkom og Udgifterne berigtigedes. Man vil derhos se, at Hovedsummerne foregik henholdsvis i *ℳ* og i Dalere, dog saaledes, at i de værste Krigsaar var Mark det ganske overvældende Beløb som Følge af de helt unormale Udmøntninger af *ℳ* Stkr. til Lønning af Krigsfolket. Disse Markbeløb faldt det, som ovenfor skildret, vanskeligt at faa Samfundet til at absorbere. Summen udgjorde ca. 4 800 000 *ℳ* eller efter en Værdi af *ℳ* til ca. 3 Kr. 40 Øre 1875: ca. 16 Mill. Kr., i Nutids Penge et flerdobbelt Beløb. At dette i Datidens Samfund maatte medføre Inflation og bevirke Dyrtd, siger sig selv. I Juli 1565 nævnes f. Ex., at de tyske Knægte ikke kunde faa noget til Købs uden de vil give 10 *ℳ* *Klipping*

1) Grundtvig, l. c., p. CXCIV—CXC.V.

for hver tysk Daler, og i Januar næstefter beretter Befalingsmanden paa Kalundborg, at han ikke kan købe Stude for Klippinge, men kun for gammel dansk Mønt, 12—14 \mathcal{M} pr. Stk. I et Brev af 1. December 1563 skriver Anne Lykke til Anne Sparre, at hun oprindelig ikke vilde sælge sit Smør for Klippinge, men da hun nu har hørt, at hun i Klippinge kan faa 17 Dlr. Tønden, saa slaar hun til, navnlig da hun dog skylder en Klippingegæld bort.

At faa berigtiget disse Misforhold maatte blive *Efterkrigstidens* Sag. Men under *Krigen* var det øjensynlig ikke Peder Oxe mulig i noget betydeligt Omfang at træffe Foranstaltninger til Klippingmøntens Afskaffelse. Ifølge Regnskabet 1. Januar 1567—31. December 1567 fik Møntmesteren Hans Delhusen kun 3490 \mathcal{M} 8 β i Klippinge til Ommøntning til rund Mønt samt maaske 4412 Klippingdlr.; i Regnskabsaaret 1568 blev det til 6945 \mathcal{M} i store og smaa Klippinge, der gik i Diglen. 1569, 1. Januar—12. Marts, gik ingen af disse Mønter den Vej, men i Resten af Aaret under Brockenhus lykkedes det dog at faa 2420 \mathcal{M} store og smaa Klippinge anbragte paa Mønten, da 3 \mathcal{M} Klipping var blevet til 1 \mathcal{M} rund Mønt. Samtidig gik 2500 \mathcal{M} svenske Sølvklippinge og 6310 \mathcal{M} store svenske Klippinge af Pavement i Mønten. Men paa den anden Side er der dog ikke indleveret til Mønten Klippinge til Ommøntning i endnu slettere Klippinge!

Som tidligere bemærket optog Kongen en Kredit paa mindst $\frac{2}{3}$ af den daarlige Mønts Paalydende i Samfundet. Mærkeligt er det, at Regeringen samtidig tillod Møntmestrene at slaa ca. 200 000 \mathcal{M} mod Slagskat. Heraf var ca. 40 000 \mathcal{M} smaa Klippinge. Resten sloges i første Halvdel af 1571 i rund Mønt og har den Forklaring, at Regeringen ikke magtede selv at bekoste den bedre Mønt udslaaet, men maatte overlade det til Mønten selv for egen Regning mod en mindre Afgift.

Det er nævnt, hvorledes Dalere beherskede henimod Halvdelen af Statsregnskabet, i hvert Fald til Tider. Da Regeringen ikke slog Dalere, maa Omsætningen, Skatterne, Laanene, Tolden regne med udenlandske Dalere, hvoraf der fandtes mange forskellige Slags, gamle Dalere, nye Dalere, Prinsedalere m. v., hvorom nærmere Forklaring udskydes til næste Kapitel for at vinde et fuldstændigt Overblik over Mønt- og Pengeforholdene, da Opgørets Stund indtraadte.

Dalerne fremskaffedes gennem Skatterne, Tolden og især gennem Laan; de gik i Smeltediglen. Alt mulig Sølv skrabedes sammen. Paa

Landdagen i Rendsborg 1566 klagedes der over Mangel paa gode Dalere, saa man maatte tage nye Dalere efter lybsk Valvation. Selv gamle Kong Christians Klippinge og andre gamle Penninge modtoges til Diglen. Fra Segeberg Kloster i Holsten kom 9 forgyldte Kalke og Diske, 2 Stobe og 1 Røgelsekar.

I det længste søgte Regeringen dels at opretholde Markmøntens Værdi af 3 *M* paa 1 Daler, dels at forbyde de nye Dalere. Den 5. Januar 1567 skrives der til Tolderen i Kolding om de nye forbudte Dalere, som Øxendriverne vil betale med, og som Kongen maa give Opgæld paa, naar han igen skulde udgive dem. Maatte Tolderen endelig tage de nye Dalere, skulde han paa hver ny Daler oppebære saa mange lybske β , at den kunde gøre Fyldest for 31 β lybsk. Tolderen i Odense faar Ordre til, naar han ikke kan faa Rosenobler, da at tage $4\frac{1}{2}$ gammel Daler eller 5 nye Dalere, men Kongen synes selv ikke at kunne faa Krigsfolket til at tage Rosenoblen for mere end 4 Daler. Til Slut forlangte Krigsfolket *tyske* Dalere.¹⁾

Endnu 1569 bestemtes, at en almindelig Skat og Landehjælp skulde oppebæres af hver fri Gaard med 4 Dlr. eller 12 *M* d., ellers 2 Dlr. eller 6 *M* d. 1570 betalte Adelens Ugedagsmænd af hver Gaard 2 Dlr. halvt i Dalere halvt i Mønt. Men da var Markmønten sunket i Værdi, Klippingene som nævnt til 6 *M* paa 1 Daler, den øvrige Mønt til 60 β ja 4 *M* paa Daleren. Efter fornævnte Forhold mellem gamle og nye Dalere vilde de sidste regnes til 54 β , naar den gamle enkende tyske Dlr. beløb sig til 60 β . 1569 regnedes 6 Prinsedalere = 7 ny Dalere. Herefter skulde 1 Prinsedaler være ca. 63 β værd. Hvad iøvrigt angaar Skattevæsen, Told og Laan, henvises til Johs. Grundtvigs Fremstilling, idet det ikke er Opgaven her at repetere denne, men give et mønthistorisk Tillæg, saa meget mindre som det heller ikke er Hensigten her at garantere de Følgeslutninger, nævnte Forfatter kommer til; dog synes han i nogen Grad at have Ret i sin Afstandtagen fra den Overvurdering, som er bleven Peder Oxen til Del. Det var sikkert det samlede Rigsraads Fortjeneste over for en Konge, der var kørt uhjælpelig fast, selv om Oxen nok har ydet teknisk Bistand. —

Ikke alene i København, men ogsaa i *Sønderjylland* var Mønthammeren i Gang under Krigen. Hans Køppelin havde jo som tidligere

¹⁾ Kanc. Brevbøger 29. Aug. 1570 og 5. Sept. 1570, 5. Juni 1569.

omtalt den 11. December 1564 faaet Bestalling paa 1 Aar som Møntmester paa Bremerholm, men forflyttedes kort Tid efter til *Flensborg*. Den 1. Marts 1566 meddelte Frederik II. Lensmanden i Flensborg Bertram von Ahlefeldt, at Hans Køppelin var antaget som Møntmester til at slaa smaa Mønt som Lybecksk og Hamburgsk Skrot.¹⁾

Hans Køppelin har mulig haft nogen Tilknytning til Hertugdømmerne, idet en Møntmester Peter Køppelin den 20. April 1558 skrev fra Herford ved Werre i Hannover, til Grev Otto af Holsten-Schauenburg og tilbød at oprette en Mønt i hans Land, formentlig i Altona.²⁾

Skilling og Søsling fra Flensborg 1566

Der synes altsaa her i Flensborg virkelig kun at være tilsigtet Afhjælpning af Mangel paa Smaaamønt, i hvert Fald uden anden Fortjeneste, end hvad der opnaaedes i Lübeck og Hamburg. Den 10. Marts 1567³⁾ skriver Kongen til Ahlefeldt, at den af Køppelin udslagne Mønt slet ikke tages i Hamburg. I Lübeck tages 1 *Søsling* kun for 1 Hvid, hvilket »uns ganz schømpflig und derwegen lenger zuzustehen nicht gelegen«. Ahlefeldt skal strax efter at have læst Kongens Brev aflukke og forsegle alt Møntmesterens Hab und Gut »und sonderlich die Stempeln und was zu Munz gehörig«. Køpelin's *Søslinge* blev derefter prøvet af to Guldsmedemestre Asmus Utke og Balzar Wegener⁴⁾, hvorom der den 22. April 1567 blev afgivet Beretning af Borgmester og Raadmand i Flensborg, ledsaget af en Redegørelse fra Møntmesteren. Det viste sig, at der var gjort Møntmesteren Uret. Lübecks og Hamburgs Mønt var ikke bedre. Den 11. Juni 1567 skrev Kongen da til Ahlefeldt: Efter at det har vist sig, at Møntmesterens

1) RA. T. K. Inl. Reg. 1566—67, f. 30.

2) Schl.-holst. Landesarchiv A X, No. 5.

3) RA. I. c., fol. 11—12.

4) C. Lange, I. c. I, p. 245. Schl.-holst. Landesarchiv, nu paa Gottorp Slot, A XVII, No. 164.

Mønt var lige god med Lybæk og Hamburgs, ogsaa efter den københavnske Møntmesters Approbation »und das solches allein aus Mizz- und Abgunst zu ihren Vortheil damit sie (3: Lybækkerne og Hamburgerne) Ihr Münz vor unsern in Preis zu erhalten befunden zugetrieben«, saa skal Amtmanden paany sætte ham i Gang med sin Mønt og for at vor Mønt skal gaa lige saa godt som Søstædernes, skal han udstede en Forordning herom.

Saa blev der imidlertid Uro om Møntmesterens Regnskab. Ahlefeldt spurgte om hans Slagskat. 16. Novbr. skriver Kongen til ham, at det kan han se af vor Bestalling. Derpaa skrev da Ahlefeldt til Kongen den 10. December 1567¹⁾: Efter Kongens Paalæg om at undersøge Johan Copelius Regnskab over Slagskat 4 β l. pr. \mathcal{M} lødig lybsk, havde han bestræbt sig herfor, men den tidligere Stadsfoged var død og Stadsfoged Asmus Uhr (eller Utke) var »Flensburg entwicken«! Saa havde Ahlefeldt henvendt sig til Peter Pommering og den nuværende Stadtweiger. De havde undersøgt Regnskabet og ikke kunnet finde noget særligt at bemærke, men det var sandt, at Koppelin »von denen vom Lübeck und Hamburg wegen seiner Müntze wieder Alles Billigkeit und Redet in groszen schaden gekommen war.« Møntmesteren beder derfor om Henstand med Slagskatten til Ostern 1568, hvad Ahlefeldt anbefalede.

Hans Koppelin havde ogsaa haft Ret til at slaa Blafferte og Pfennig; saadanne er i hvert Fald ikke med fuld Sikkerhed overgivet til Nutiden.

Mønt	Worp.	Stkr. paa \mathcal{M} brutto	Lødighed	Bruttovægt gr.	Finvægt gr.	Udbragt af \mathcal{M} fin
Hamburgsk $\beta = 2 \beta$ d. . . .	32	128	6 L. 1 Q.	1,827	0,714	10 Dlr. 18 β (?)
Flensborgsk $\beta = 2 \beta$ d. . . .	—	—	—	—	—	—
Do. efter Prøve.	—	126	—	1,856	0,725	10 Dlr. 13 β
Flensborgsk $\frac{1}{2} \beta = 1 \beta$ d.	52	208	5 L. 1 Q.	1,124	0,369	10 Dlr. 7 β 5 Pf.
—	—	—	5 L. 3 Ort	—	0,364	

1) RA. T. K. Inländ. Reg. 1566—67, f. 228—29, f. 411.

Hans Køppelins Mønt i Sammenligning med Hansestædernes frem-
 gaar af foranstaaende Skema.¹⁾

Af »Møntmester Copelius Beretning 17. April 1566—2. Dcbr. 1567«
 fremgaar, at han fra 1566 den 17. April til 1567, 13. Marts, da Kongen
 standsede hans Mønteri, havde møntet 680 Løde *M*

13 Lod, hvoraf Slagskat 4 β l. pr. *M* Lødig 87 Dlr. 26 β

Fra 1567, 18. Juni, da han paany maatte mønte,
 til 2. Dcbr. 1567: 474 Løde *M* 4 Lod 61 — 6 -

Ialt . . . 149 Dlr.²⁾

Hans Køppelin, Møntmester tho Flensborch havde bevidnet dette
 Regnskab over for Bertram von Ahlefeldt. Altsaa er der møntet ialt
 1155 Løde *M* 3 Lod à ca. $10\frac{1}{4}$ Dlr. eller ca. 11 800 Dlr.

Den 26. Oktober 1570 fik Guldsmed Baltzer Wegener Bestalling
 som Køppelins til i 1 Aar at mønte β , Hvid, Blaffert, Søsling og Pf.
 i Flensborg³⁾, men Wardeinen i den nedersachsiske Kreds Hans Walter
 zu Lüneburg visiterede Mønten, hvor han i Virkeligheden ikke havde
 noget at gøre, da Flensborg ikke ligger i Tyskland, men Mønten
 ganske vist bærer Neldebladet som geng og gæv ogsaa i Holsten. Han
 fandt β 3 Penninge for ringe. Slesvig Landdag henstillede derfor i
 April 1571 til Kong Frederik at standse denne Mønt i Flensborg.

Wegener synes dog ikke saadan uden videre at have villet give tabt.
 Af et Brev af 11. Maj 1571 fra Henrik Rantzau til Kongen fremgaar,
 at Rantzau angaaende den Flensborg Mønt har ordnet Sagen med
 Møntmesteren, idet den Nedersachsiske Kreds Wardein for 8 Dage
 siden (altsaa formentlig paany) har prøvet hans Mønt og fundet den
 fuld og vigtig. Møntmesteren har bedt Rantzau om Raad. Denne har
med Hertug Adolphs Tilslutning skrevet til ham, at han skulde begive
 sig til den nuværende Probationsdag i Lüneburg, og naar denne har
 fundet hans Mønt lige i Halt og Værd med Rigets Mønt, saa vilde
 Mandatet blive opretholdt, hvorved Mønten er antagen.

1) Nærmere Redegørelse over Flensborg Mønt under Fr. II. findes: Num.
 Foren. Medlemsblad, V, p. 58—59 og 92—93, hvor Forfatteren J. W.
 paa Grundlag af Studier i Slesvig Statsarkiv har givet en Række Op-
 lysninger, jfr. Daler, Mark og Kroner, p. 81—83, og Erwin Nøbbe:
 Flensborg som Møntsted, N. For. Med.blad, XII, p. 12, 18.

2) RA. T. K. p. 8, No. 160.

3) RA. T. K. p. 6, No. 46, Registrant, f. 302.

Endnu 1572 omtales i en Memorial Punkt 6 en Publikation af et *Møntedikt af alle 3 Herrer, Frederik II., Johan og Adolph* om forskellige Mønter i begge Fyrstendømmer, som Statholderen vil tage med til Kongen i Kolding.¹⁾

Erwin Nøbbe i Flensborg har indlagt sig stor Fortjeneste af at fremskaffe Oplysninger om *Flensborg Mønt* og bl. a. skrevet en fortræffelig og meget indgaaende Afhandling om fornævnte Smaamønter: »Flensborgske Blafferte og Penninge fra Tiden 1546—1571« i NNA 1938 p. 155—62. Forfatteren har ganske særligt fremdraget en Penning (1 D = Denar) formentlig møntet af ovennævnte Møntmester *Balthasar Wegener* i Aaret 1571 og paavist, at denne Mønt bærer samme Mærke, *Agern med Stilk og Kvist*, som findes i hans Segl.

Balthasar Wegeners 1 Penning og Segl

Imidlertid mener Forfatteren at kunne hævde, at de øvrige hidrører fra Flensborg Møntsted, der var »Hertugdømmernes eneste Møntsted i det 16. Aarhundredes Midte«.

Som det imidlertid fremgaar af foranstaaende, er det ikke sikkert, at Flensborg var det eneste Møntsted. Tværtimod synes Møntheammeren at have været i Virksomhed baade i Haderslev og Rendsborg og maa-ske ogsaa i Slesvig. Med Hensyn til dette sidste Møntsted kan henvises til Thomsen III. 1. p. 137 No. 2404, hvor anføres en Sechsling u. A.: *MONETA NOVA SLESVI* fra Hertug Adolf 1544—86. Mærkeligt er det i hvert Fald, at Blafferte og Pfennige vel er omtalt i Møntanordninger, men ikke i Klager, Regnskaber og Undersøgelser, i

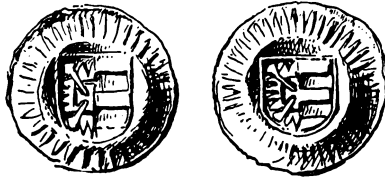
Penning 1566 uden Wegeners Agern

¹⁾ RA. T. K. Landdagsakter J. A. 127 I. 1533—92.

hvert Fald ikke saavidt man hidtil har kunnet konstatere. Der er kun Tale om Schillinge og Sechslinge, som Lensmanden Bertram v. Ahlefeldt har ladet undersøge.

Det er derfor ikke udelukket, at de andre Mønter Blafferte (2 Penninge = 2 D.) og Pfennige (1 Penning = 1 D.), der bortset fra Blaffert ikke bærer noget Møntmærke, kan være udmøntede for andre end Frederik II. De ligner de hamburgske og kan være efterlignede af de holstenske Herrer i Fællesskab, netop derfor intet Møntherrenavn. Det er jo tydeligt, at der har været et intimt Samarbejde mellem alle 3 Herrer, Frederik II., Johan og Adolf, der har udstedt et fælles Møntedikt; Henrik Rantzau har forhandlet med Hertug Adolf og med dennes Tilslutning skrevet til Baltzer Wegener. Denne kan ligesaavel have slaaet holstenske Hertugers i nøje Overensstemmelse med det nærliggende Hamburgs Blafferte og Pfennige udmøntede Penge, som man af den enkeltstaaende Pfennig fra 1571 med Wegeners Mærke kan udlede, at alle de andre Blafferte og Pfennige hidrører fra Kong Frederik.¹⁾

Men i hvert Fald er det urigtigt, naar Erwin Nøbbe henfører en Hulmønt, Schou 74 til Frederik I. Forfatteren anfører, at »der foreligger ingen Grund til at betvivle, at Blafferterne Schou 74 virkelig er fra Frederik I.s Tid«. Der er imidlertid i nogen Grad Anledning til at drage denne Henførelse i Tvivl. Paa denne Mønt findes et Kors midt i Nældebladet. Dette Kors kan vistnok ikke være andet end Vaabenmærket for *Hochstiftet Lübeck*. Hertug Johan Adolf blev Biskop

Hertug Johan Adolfs Blafferte

af Lübeck 1586, men afstod Bispedømmet 1607 til sin yngre Broder Johan Frederik. Selv havde han arvet Stillingen som Hertug i Slesvig-Holsten 1590 efter sin ældste Broder Philip. Hertug Johan Adolf lagde i Tiden 1586—1607 Vægt paa nævnte Bispedømme. Dette fremgaar

¹⁾ Jfr. herved C. Lange II, p. 302, hvor de henføres til Hertug Adolf.

af utallige Mønter, $\frac{1}{2}$ Portugaløser 1593 Lange 262 B, Breddaler 1607, L. 264 A Daler, 1599, 1602, 1603, 1606 L. 265 A, jfr. Th. I. c. p. 139—141, L. 266—68, $\frac{1}{16}$ Thler 1607. L. 2 91, idet Bispedømmets Mærke, Korset, staar i Vaabnets Hjerteskjold, ganske paa samme Maade som paa fornævnte Blaffert.

Denne Blaffert har derfor formentlig intet med Frederik I. at gøre, medmindre man da vil betragte Korset som Delmenhorst Vaaben, men dels passer Tegning og Stilling til Oldenburgs Vaaben næppe, dels er det da mærkeligt, at det ikke skulde bibeholdes paa de andre Blafferter. Mønten er udgaet for Johan Adolfs Regning, mens han

2 Blafferte og 2 Hulpenge uden Kors i Nældebladet

var Bisp af Lübeck. Da denne hans Stilling ophørte, var Hjerteskjoldet Oldenburg og Delmenhorsts Vaaben, jfr. f. Ex. Daler 1608. L. 268 c, 269 etc.

Desværre er de hertugelige Møntakter gaaet tabt under 2. Verdenskrig. Det slesvig-holstenske Landsarkiv var til ca. 1920 opbevaret i Slesvig, men flyttedes derefter til Kiel. Under Krigen fordeltes det til forskellige Skjulesteder i Tyskland; da Arkivet efter Kapitulationen atter skulde samles og flyttes til Gottorp Slot, blev det ilde medtaget af Soldaterne, som solgte Papiret i det papirhungrende Tyskland eller brugte det til Indpakkingspapir. Med Sorg har Arkivets Styre maattet meddele, at netop nævnte Akter var forsvundet, saaledes at det ovenfor berørte Møntspørgsmaal herefter næppe kan endelig oplyses. —

Om Forholdene paa *Færø* foreligger enkelte Efterretninger fra denne Tid.

Den 3. Juni 1569 udstedte *Mads Lampe* og *Anders Jude* deres *Bepligtelse om den færøske Handel under ca. 4 Aars Besejling af Færø*:¹⁾

At for hvis Gods saameget vi bekommer af Kgl. Majts. Skriver paa *Færø*, skal vi hver Paaskedag betale Rentekammeret *udi gode uforfalskede Dalere*, som til *Lybæk* og *Hamborg* ginge, og *give for hver*

¹⁾ N.R.R. I, p. 678.

Færø Gyldens Værdi, som vi der paa Landet oppebære. De skal opkræve og betale for hver Færø Gyldens Værdi af Kongens Tilgodehavende paa Færø *en gammel Daler*, som foranskrevet staar. Desuden aarlig Afgift *100 gode gamle uforfalskede Daler*. De skal have god Tilførsel og gode uforfalskede Varer . . . *for gammelt Køb* som af Arilds Tid der paa Landet Sædvane har været. . . Alen og Vægt som fra Arilds Tid paa Færing til Bergenhus . . . og ikke lade gøre mere Gæld end Undersaatterne hvert Aar kan betale.

Samme Dag fik de to Handelsfolk Forleningsbrev paa de 4 Aar med fornyet Henvisning til de gode gamle Dalere som i Lübeck og Hamborg!

Men de to Herrer synes ikke at være blevne populære paa Færø, thi allerede 7. Marts 1571 skrev Kongen til Indbyggerne paa Færø:

Efterdi Undersaatterne har sendt Fuldmægtige til Kongen og beklaget, at hvis Varer, som udføres til Øerne af vore Fogder saa høit foresættes og upstiger, at de ikke formaa at købe det, og de Varer de skal sælge, nødes de til for halv Værdi at afhænde . . . saa de ikke formaa at betale Kronen Rente . . . saa har Kongen undt fornævnte Indbyggere paa Færø selv at overtage Handlen paa Færø mod at svare Kongen *en gammel Daler for hver færøsk Gylden Vare*, der falder paa Landet udi visse og uvisse Rente. De maa selv derfor beholde deres Varer og sælge dem, hvor dem selv godt synes . . . og holde et Skib paa 24 Læster til at hente Tøj og andre Varer i Norge.

I Brev af 18. December s. A. til Almuen paa Færø gentages Tilbudet om, at *de selv maa overtage Handelen* mod at tilsvare alle Afgifter med en *god gammel Daler for hver færøsk Gylden og fremsføre den til Bergenhus til Slotsskriveren udi Skriverstuen*. »Vi vil forordne vor egen svorne Skriver paa Færø, der skal føre Opseende med vor Indkomst, Rente og Rettighed.«¹⁾

Paa 1500-Tallet var 1 færøsk Gylden altsaa i Værdi lig 1 Rigsdaler in specie. I det følgende Aarhundrede steg Dalerens Kurs til 1 Gylden 10 Skind eller 1¹/₂ Gylden. Det var som tidligere skildret²⁾ en hanse-

1) N.R.R. I, p. 622, 678, 706.

2) J. Wilcke: Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler, p. 468 ff. C. Bærentsen: Ejendomsforhold. Sand. Tillæg til Bet. af den færøske Landbokommission, 1911, p. 466, 15. Debes. Færøernes Beskr. 1673, p. 275, jfr. Arent Berntsen, Danmarks og Norges frugtbare Herlighed 1656, II, p. 116—18.

atisk Handelsindsats via Bergens Tyskerbrygge i Færøernes gamle Valutasystem, naar dette havde optaget *Gylden* efter den cølnske og rhinske Guldgylden. Oprindeligt var der Mark, Faar og Skind. Herefter blev Værdiforholdet 1 Mark Faar (40) = 16 Gylden à 20 Skind. Idet 1 Gylden, i hvert Fald i 16 Hundredaarstallet, købte 36 Ø Fisk, Fjer, ru Talg, Tran eller Uld, 24 Ø Smør eller skær Talg, 5 Par hvide Hoser, 4 Par røde Hoser, 4 Lam eller 20 Skind, og idet 1 Gylden regnedes = 1 Daler, vil heraf udledes, hvor meget alle de nævnte Varer kunde ansættes til, naar en Jochimsdaler 1570 regnes til 29,232 gr. og 26,035 gr. fint Sølv i Kroner 1875 = ca. 13 Kr.

I *Norge* vandt Klippingen ikke heller Bifald. Krigsfolket i Bergen vilde ikke tage dem; 1 *M Klipping sættes til 4 norske Hvide*.¹⁾ Heller ikke skulde det glæde Befolkningén, at der 4. Juni 1563 udskreves en almindelig *Landehjælp* paa 10 Jochimsdaler af hver 10 af Kronens Bønder, eller at Adel, Borger og Bønder i Akershus Len i September s. A. gennem Lensmanden paa Akershus Chr. Munck maatte levere som *Laan* i Feldtlejren for Elfsborg 2 Guldkæder paa 28 $\frac{1}{2}$ Lod 1 Q. »mengt« Guld, 1 liden Kæde 10 Lod 1 Q. ungersk Guld, 111 $\frac{1}{2}$ Engellotter 8 $\frac{1}{2}$ Rosenobler, 16 Kroner »til os selv« og 2855 $\frac{1}{2}$ Dlr. til Rente-mester Ejler Grubbe, medens Erik Rosenkrans paa Bergenhus kom af med 4 Henriksnobel og 1 Sølvkande.²⁾

Den 7. Maj 1564 maatte Kong Frederik udstede et almindeligt *Paabud om Klippinge*:

Hilser alle vore Undersaatte, Købstedmænd, Bønder og menige Almue i *Norge*. Eftersom vi udi denne Fejde har ladet mønte og slaa Klippinge, som er 2 *M* Stkr., 1 *M* Stkr. 4 β og 2 β Stkr. og dem lyst genge og gæve i vort Rige Danmark, da ville vi og at samme Mønt skal gænge og gæve holdes udi Vexel, Køb og Salg i Norge for det Værd, vi dem have ladet slaa og mønte som er regnendes 3 *M* for 1 Dlr. og bedendes derfor alle Indlendiske og Udlendiske, at I samme vor Mønt indtage og udgive, saa og for fulde genge og geve agter og holder og *Eders Varer ej højere eller dyrere sætter eller afhænder end som man med Daler dem køber* og med betale kunne. Findes Nogen hermed forn. vor Mønt Klipping at foragte, forskyde eller ugæv at holde . . . eller

1) Norske Magasin I, p. 434. Brev af 28. juni 1564.

2) N.R.R. I, p. 342, 380, 386.

og samme Varer høiere sætter og afhænder end som billigt og ret er, da ville vi derover lade straffe uden Naade.

Den 11. Juni 1564 skrev Kongen til Erik Rosenkrans paa Bergenhus om en Sejr over de Svenske i Trondhjem Stift. Vi var og ikke utilegnet at *sende en Møntmester did*, som skulde slaa noget Mønt der i Riget; nu vil Tiden og Lejligheden det ikke tilstede, men vi ville dog med det første *forskikke til Eder nogen 1000 Dlr. i Mønt, som I kunne forvandle iblandt Almuen for Sølv og andre gode Varer* og derudover vort Bedste ramme og vide.

Unægtelig en smuk Opgave for Lensmanden.

Om Klippingene maatte Kongen atter og atter hilse Undersaatterne, bl. a. 14. Oktbr. 1564 i Trondhjem Stift, hvorledes han er kommet i Forfaring, at I skulle vægre Eder og for fulde ikke ville antage vor Mønt Klippinge, som nu her udi Riget møntes, thi byde vi, at I retter Eder efter forn. vor Mønt for sit fulde Værd, som er 3 *M* for en Dlr. udi Køb og Salg at indtage og udgive og i alle Maader for gæng og gæv at holde . . . findes Nogen, der handler herimod, skal han *straffes paa Livet uden al Naade*.

Herluf Skave paa Stenvigsholm fik 5. Jan. 1565 Svar paa et Brev, han i Septbr. 1564 havde skrevet til Mogens Gyldenstjerne, hvorefter han havde stor Klammer for de Klippinge hos Borger og Bønder. Han havde endog spurgt visse Tidender om, at selv *Erik Rosenkrans ikke vil tage Klippinge udi Bergen*. Nu skrev Kongen, at Du gav tilkende, at Almuen saa og Borgerne ikke vil tage vore Klippinge for fulde, hvorfor Du tilskikkedes vort aabne Brev herom, og *effterdi Tviul om Brevene er fremkommen*, skikke vi Dig endnu vort aabne Brev om Mønten, at Du naar og hvor Behov gøres, kan lade det forkynde..

Lige lidt hjalp det. I et Brev af 15. Juli 1565 oplyses, at de i Norge slet ingen Klippinge tage; end ikke Lensmændene vil have dem, da de ikke kan komme af med dem til Rentemesteren, naar de skal aflægge Regnskab.¹⁾ Atter den 26. August 1565 maa Kongen derfor skrive: *Om Klippinge*. Han »hilser« alle Undersaatter i Norge. Han er kommen i Forfaring, at vor Mønt Klippinge hos Eder *aldeles foragtes* og ikke forfulde kunne udgives, og vort Krigsfolk og andre, som til deres Nødtørf ville købe, hvis de Behov have, for samme *Mønt intet*

¹⁾ E. Marquard, l. c. II, p. 444, 680.

kunne faa fat uanset vore Breve og strænge Mandater derom udganget er . . . byder derfor strængelig at I retter Eder efter forn. Mønt Klippinge udi Køb og Salg for den Værd de møntede ere, som er 3 *M* for en Dlr. for fulde at indtage og udgive . . . Findes Nogen herefter at foragte o.s.v. . . . straffes han paa Livet. Derhos Paa-læg til vore Fogder, Embedsmænd, Borgmestre, Raadmænd og alle andre vore Befalingsmænd at paase dette . . . eller selv stande tilrette . . .

2. September 1565 faar Herluf Skave paa Stenvigsholm et nyt aabent Brev at forkynde og Paabud om at straffe de genstridige og den 13. Oktober s. A. kommer paany Paabud om Klippingene med et Suk om, at de ikke modtages *»uanset vi ofte derom vore Breve og alvorlige Mandater haver ladet udgaa«*. Foruden Livsstraf fastsættes nu ogsaa, at den paagældende skal have *forbrudt alt hvis han har med at fare*.

Billedet af Norges Land og Folk er ligesaa trist som i Danmark. Men ikke nok med den Kreditskat, som Regeringen søgte med Vold og Magt at opkræve hos det norske Folk gennem den uvederhæftige Mønt, som ingen kunde nære Tillid til, at Kongen efter Krigen kunde eller vilde honorere med hæderlig Mønt, uddroges ogsaa store Midler af Landet ved direkte Skatter og Afgifter til Fremme af den ulykkelige Krig.

Chr. Munk paa Akershus fik f. Ex. den 28. April 1568 Kvittering for 2 Aar fra Mikkelsdag 1564 til Mikkelsdag 1566 for Guld og Sølv Dlr. og Penge samt Mad m. v., for Skat og Landehjælp fra Oslo, Tønsberg, Akershus, Buskerud, Sarpsborg o.s.v. og Udgiften heraf paa Slottet, for Spise til Krigsfolket paa Slottet og udi Feltlejren for Slottet, for Krigsfolk til Baahus, Elfsborg, Trondhjem, til Daniel Rantzou for Elfsborg, til Københavns Slot. Saa blev han tilslut skyldig 12 Rosenobel, 4 Engelotter, 4364 $\frac{1}{2}$ Dlr. 1 $\frac{1}{2}$ Ort, 2979 Lod 1 $\frac{1}{2}$ Q. Sølv, 3694 *M* 2 $\frac{1}{2}$ β 5 $\frac{1}{2}$ Alb. Penge, 55 $\frac{1}{2}$ *M* 6 β Klippinge, hvoraf en Del antvortet Renteskriver Peder Hansen den 18. April 1567, medens Resten og en Masse Varer forblev paa Akershus. Samtidig fik Chr. Munck ogsaa Kvittering for Afgifter af Østerdalen, Hedemarken, Hammershus m. v. for samme Tid: 968 $\frac{1}{2}$ Dlr. 34 $\frac{1}{2}$ Q. Sølv, 283 *M* 2 Alb. 5 $\frac{1}{2}$ Penning *udi rund Mønt og Klippinge*, som han betalte Eiler Grubbe, Rentemester med 1066 *enkende nye Daler*, 25 $\frac{1}{2}$ *M* *udi*

smaa Klippinge og 11 β 2 Alb. runde. Det var de samme trøstesløse Forhold som hjemme i Danmark.¹⁾ —

I denne Periode sloges, som allerede tidligere nævnt, kun en enkelt og den sidste danske Mønt paa *Gulland*.

Jens Billes gullandske *M* 1565

Hauberg har anset den for en 8 β, men da den vejer 5,70 gr. og tilsyneladende er af godt Sølv, vilde denne 8 β midt under Krigen være bedre end den runde Mønt, der sloges hjemme med Aarstal 1563. Det er, som foran fremhævet under Omtalen af Christian III.s gullandske Mønt, sandsynligere, at Lensmanden paa Visborg har tilsigtet at udgive en daarlig gullandsk *M*. Han var i samme kedelige Situation som Rosenkrans, da han var Lensmand i Visby under Grevefejden, at skulle skaffe saa meget Sølv som muligt hjem til Danmark og anvende saa sparsomt som muligt Sølv til Mønt.

Naar man betragter Krigsperioden i Frederik II.s Liv, vil man uvilkaarligt nødes til, da Talen er om Landets Økonomi og Pengeforhold, at tage Stilling til det allerede tidligere berørte Spørgsmaal, Tvisten mellem J. Grundtvig og Troels-Lund om Opfattelsen af Peder Oxes Betydning i Danmarks Historie. Der foreligger i saa Henseende et væsentligt Moment, som ikke er uden Betydning for Mønthisorien: Har Troels-Lund Ret i, at Peder Oxe drog til Felts mod den daarlige Krigsmønt Klippingene? Til en vis Grad bekæmpede han denne Mønt ved ikke mere at tillade Udmøntningen af disse uvederhæftige Penge. Men dette var nu ikke i særlig Grad noget Udtryk for Genialitet, thi som tidligere paavist var disse Penge en Bomerang, der vendte sig mod Regeringen selv. Landeskatterne forlangtes betalt i god Mønt, men Undersaatterne krævede at maatte betale dem i hvert Fald delvis i Klippinge, tidt vel fordi de ikke havde bedre Mønt. Lensmændene

¹⁾ N.R.R. I, p. 386, 414, 419—20, 438, 444—45, 467, 469, 480, 582—583, 586.

maatte paa den ene Side under Trusel om Livsstraf forlange Klippingmønten respekteret 3 *℔* for en Daler, paa den anden Side nægte at modtage den i Skatter og Afgifter, en fuldstændig uholdbar Stilling. Krigsfolket vilde ikke modtage disse Penge, for de købte kun 10 *℔* for 1 Daler, og disse Knægte turde Kongen af gode Grunde ikke true med Galgen. Priserne steg som altid ved Inflation af daarlige Omsætningsmidler. Vi har set, hvorledes Smør og Stude ikke kunde faas til rimelig Pris, naar der skulde betales med Klippinge. Disse havde ved Peder Oxes Tiltræden uhjælpeligt udspillet deres Rolle; dem kunde det ikke nytte at fortsætte med, navnlig naar man samtidig slog bedre Mønt, den runde, som man stadig foregav var fra 1563, fordi det vilde betage den dens Anseelse, hvis den maatte erkendes at være udfærdiget senere under Krigen. Ogsaa et tosset Spil, ikke uligt da vi havde Speciesølvaluta i een Pung samtidig med omtrent værdiløse Kurantbanktegn(sedler) i tykke Tegnebøger.

Skulde der i denne Forbindelse tillægges Peder Oxen nogen overvættets Kapacitet, maatte det være, om han ligefrem indkaldte, udslettede og ommøntede Klippingene til bedre Mønt. Det paastaar Troels-Lund ganske vist, men det er urigtigt. Det er forsvindende ringe Beløb, der som ovenfor paavist gik i Smeltediglen for at blive til rund Mønt. At der tidligere udsmededes bedre Klippinge til Udmøntning af værre, har selvfølgelig ingen Betydning i denne Forbindelse. Der kan mulig være Grund til fra Regnskabet 1567—68 endnu at medtage et Beløb paa 4412 Dlr., men det spiller jo ingen væsentlig Rolle. Paa dette Punkt har J. Grundtvig Ret og Troels-Lund Uret. Det er kun en rimelig Retsindighedshandling over for den flittige compileriske Gerning, Grundtvig har øvet, og som saare mange Historikere har udnyttet, med Bestemthed at hævde dette ligeoverfor den populære Historiker. Det kan noget forundre, at den ansete og afholdte historiske Forfatter, paa Trods af J. Grundtvigs Dokumentation, alligevel i sit Skrift om Peder Oxen¹⁾ har villet fastholde sin urigtige Paastand.

Derimod skal det erkendes, at Peder Oxen indførte et mere overskueligt Statsregnskab ved at lade Rentemesterregnskabet løbe fra

1) Troels-Lund: Peder Oxen, Kbhvn. 1906, særlig p. 166 »skulde derfor straks indløses og aldrig udgives mere«, p. 169 »de gamle efterhaanden inddrages«.

Nytaarsdag til Nytaarsdag i Stedet for at to Rentemestre førte hvert sit Regnskab, det ene fra Mikkelsdag til Mikkelsdag, det andet for et andet Tidsrum. Ogsaa fik han 1566 indført Lastepengene i Øresund foruden den hidtidige Toldafgift. Det skæppede godt i Kongens Kasse, mindre i Statens og var i højeste Grad farlig over for Englændere og Hollændere. Der paalagdes ogsaa Skatter, men det var en Nødvendighed, som ikke kunde undgaas.

Ved Peder Oxes Tilbagekomst kommer man uvilkaarlig til at tænke paa det gamle Aktieselskabsfif. Naar en Aktionær har vist sig tilstrækkelig farlig, udæskende og generende paa Generalforsamlingerne, tar man ham inden for Døren i Bestyrelse eller Repræsentantskab, hvis han da er til at være i Stue med. Kværulanten har da som Regel opnaaet, hvad han vilde, og Selskabet har faaet ham til Behandling inden for Murene. Var Peder Oxen ikke en farlig Person dernede i Lotringen? Vilde det ikke være beroligende at have ham hjemme? Behøvede Frederik II. saa længere at gaa med urolige Tanker for denne Urostifter, samtidig med at han havde rodet sig ind i den fortvivlede Kamp med den gale Erik XIV. Hvad kunde der ikke komme dernede fra til Forøgelse af Farerne og Vanskelighederne. Og Peder Oxen var selv bleven ked af Udlændigheden og længtes efter paany at indgaa i Bestyrelsen derhjemme.

Men vi fortsætter Sammenligningen med Aktieselskabet. Tages en udenforstaaende tilslut ind i Inderringen, vil han som Regel ikke staa alene, men have en Flok, større eller mindre, bag sig, som er utilfreds med Direktørens Ledelse, vil have større Udbytte, anser sine Andele i Fare, ønsker en mere energisk Drift, hvis det er Industri, det drejer sig om, eller mere smidig Ledelse, om det er Handel, det gælder, altsammen saare forstaaeligt. Men det var netop saadan noget, det var galt fat med i det daværende *Aktieselskab Danmark*. Der var en Trup Aktionærer eller Kreditorer, med Kansler Johan Friis i Spidsen, som var bleven alvorlig bange for Situationen i 1565—66, da Krigen gik slideligst. Henved 100 Adelsmænd havde laant eller kautioneret for en meget stor Sum Penge efter Datidens Forhold, tilslut henved ca. 600 000 Dlr., i Penge 1875 ca. 7 Millioner Kr., nu langt mere.

Dette store Tilgodehavende var i Fare, og D'Herrer saa sig om efter en Mand, der kunde holde Styr paa Direktøren, eventuelt ogsaa

stive ham af. De nuværende Bestyrelsesmedlemmer var øjensynlig ikke i Stand dertil. Der maatte en anderledes kraftig Næve til. Deres Øjne faldt paa deres gamle Førstemand Peder Oxe i det fremmede. Han havde udvist en aldeles fremragende Dygtighed som ung Mand til at rage til sig og konsolidere sin egen økonomiske Situation, ofte ved paa en mindre fin Maade at presse Citronen, nemlig de ham betroede kongelige Len, saa han deraf kunde skaffe sig Midler til sine store Herregaardskøb. Det endte jo ogsaa med Skandale i Christian III.s sidste Aar, Flugt til Udlandet og Dom til Erstatning, ca. 60 000 Jochimsdaler, en meget stor Sum. Var han nu ikke Manden til at presse Citronen herhjemme, saa der kunde skaffes Midler til at komme over det døde Punkt.

Ingen vil tro, at Direktøren, Frederik II., var særlig ophidset efter at optage i Bestyrelsen den gamle, højst mistænkelige, men utrolig snildrige, diplomatiske og smidige Oxe, som Sønnen i Faderens Tid havde lært at kende som en dømt Bedrager, og som Moderen, Enkedronning Dorothea, hadede af et godt Hjerte. Men Aktiemajoriteten var saa misfornøjet med Direktøren, at denne frygtede sin Afsked paa graat Papir, hvis Skeen ikke blev taget i en anden Haand eller rettere andens Haand.

Derfor kan man tiltræde Troels-Lunds Opfattelse af Peder Oxe som den behændige Leder, der havde stillet sine Standsfæller det Ultimatum for at vende tilbage, at de stillede frisk Kapital til Raadighed for Foretagendet for at redde, hvad der alt var stukket i det. Derfor lykkedes det ham at udskrive Adelen Skat og paalægge de øvrige Stænder tunge Byrder samtidig med, at han lovede dem Fred, selv om Direktøren strittede imod. Men under Krigen at skaffe den daarlige Mønt bort, var der selvfølgelig ingen, der tænkte paa. Det er kun et Udtryk for Troels-Lunds manglende økonomiske Forstaaelse af, hvad falsk Mønt og Inflation betyder. Paa dette Punkt er hans Fremstilling mere Romantik end Historie. Grundtvigs tørre Tal er selvfølgelig ikke saa underholdende Læsning, men til Gengæld Sandhed. Der kan være enkelte Tal, som kan omdisputeres, hvor et Skøn maaske har været noget dristigt, men i det Store og Hele stemmer det.

Naar Troels-Lund¹⁾ f. Ex. paastaar, at Pengeomsætningen var gaet i Staa, og at Peder Oxе bragte den i Lave igen — en Paastand, han dog har været betænkelig ved at gentage i Skriftet om Peder Oxе —, er det dels i Strid med Statsregnskaberne tørre Tal, dels en Følge af hans Ukendskab paa dette Omraade. Netop til Belysning heraf er foran udskrevet de originale Tal af Regnskaberne, saa Enhver kan se, hvorledes det i Virkeligheden forholdt sig. I Jochim Becks Regnskab 1564—65 figurerer 1 612 544 *ℳ* i danske Penge og 73 630 Dlr. I Ejler Gruppes Regnskab 1563—65 staar opført 206 272 *ℳ* og 1 007 423 Dlr. I Jochim Becks Regnskab 1565—66 møder vi 116 416 *ℳ* i rund Mønt, 603 835 *ℳ* i Klippinge og 31 085 Dlr. Peder Oxes Regnskab for 1567 omfatter 983 764 *ℳ*, 4412 Philipsdalere, 52 624 gamle Dlr. og 181 276 nye Dalere. For Pengeomsætningen ses her ikke nogen større Forskel.

Men dernæst skyldtes Dyrtiden jo netop for stor Pengeomsætning, for mange Penge til for faa Varer. Selv overdreven Udsendelse af god Mønt vil bringe Priserne i Vejret, naturligvis saa meget mere den *slette*. Men at raade Bod herpaa er en saare indviklet, kostbar og vanskelig Proces, som kun Madsen-Mygdal orkede efter 1. Verdenskrig, som bekendt ikke med de allerbedste Følger, Hvad før kunde forrentes med een Gris, kostede nu to!

At indkalde den daarlige Klippingsmønt, betale den med god Mønt til pari: 3 *ℳ*, eventuelt 4 *ℳ* pr. Dlr., omsmelte den, tage det deraf følgende Tab og samtidig presse Priserne ned igen vilde selv den mest begavede, dygtige, snilde og charmerende Oxе ikke være i Stand til. Det Tab maatte som altid det menige Folk tage; det vidste det, og derfor hjalp ingen Galge til at faa det til at tage Klippingene, i hvert Fald kun til den Værdi, der var i dem, det vil sige 6—10 *ℳ* pr. Dlr.

Det har derfor slet intet med Virkeligheden at gøre, naar Troels-Lund har villet gøre gældende, at Pengecirkulationen begyndte igen. Den var desværre kun alt for godt i Gang.

Ikke heller passer det, naar han har villet paastaa, at da først Oxе kom til, blev det muligt at gøre Laan. I Aarene før hans Tilbage-

1) Historiske Skitser, Kbhvn. 1875. Tidligere Beundrer af P. Oxе: M. Ryge: Peder Oxes Liv og Levnedes Beskrivelse, 1765. Pram: Fortale til Chr. III.s Historie, Kbhvn. 1776, p. 113 ff. En mere ædruelig Vurdering af Møllerup i Dansk biogr. Lexikon, XII, p. 492 ff.

komst i Oktober 1566 var der optaget ca. 900 000 Dlr. i Laan, i Aarene 1566—68 under hans Førerskab højst ca. 150 000 Dlr. I Krigens første 3 Aar var oppebaaret ca. 800 000 Dlr. i Skat, i Krigens sidste 4 Aar »udpinte« Peder Oxen godt 1 Million Daler af Rigernes Befolkning, der saaledes ikke maa have været saa daarlig stillet, som man har villet gøre det til for at danne tilbørlig Relief om Frelsermanden. Heraf udredede Adelen ca. 40 000 Dlr., medens Resten betaltes af Bønder, Borgere, Gejstlighed og Norge.

Det synes, som Adelen vel har villet redde sine udlagte Penge, men nødvendig har villet stikke flere Penge i Selskabet. Man var vel betænkelig ved at sende gode Penge efter daarlige. Men det brede Folk maatte som altid lægge Ryg til, foruden at kæmpe med slet Mønt, Dyrtid og Inflation tillige betale Skat til sidste Hvid og endda sende Sønner med i Krigen ved Siden af Knægtene. Som det hed i det tidligere citerede Brev af 15. Juli 1565: Vi har udbetalt Klippingene til de *tyske Knægte*, men de kan ikke købe noget uden de vil give 10 *M* Klipping for hver tysk Daler. Saa har vi givet Klippingene til de *danske Faner*, thi de lide stor Nød, men de fik kun en ringe Hjælp deraf.

Dog var det de danske Rytterfaner, som sejrede ved Axtorna den 20. Oktober 1565.

Medaille over Sejren ved Axtorna

Fra Kong Frederiks ulykkelige Modstander, den tilslut sindsyge Erik XIV, hidsættes en Daler fra 1561, som udgik af den Møntsmedie, hvis Regnskaber forestodes af Märten Jönsson. Uddrag er optaget for at oplyse dansk Mønt, der gik i Smeltediglen hos ham. Ogsaa han led som tidligere anført en krank Skæbne, idet Kong Erik lod ham henrette 1563.

367

Erik XIV.s Daler 1561